

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS
POLITIKOS MOKSLŲ IR DIPLOMATIJOS FAKULTETAS
POLITOLOGIJOS KATEDRA

Tomas Petrusevičius

**Rinkiminės sistemos įtaka politinei sistemai: Ukrainos atvejo
analizė**

Magistro baigiamasis darbas

Šiuolaikinės Europos politikos programa, valstybinis kodas 62402S105

Politikos mokslų studijų kryptis

Vadovas (-ė) Doc.Dr. Liudas Mažylis _____
(Moksl. laipnis, vardas, pavardė) (parašas) (data)

Apginta _____
(PMDF dekanas) (parašas) (data)

Kaunas, 2009

Turinys

Įvadas	1
1. Rinkimų sistemos pasirinkimo analizė.....	3
1.1 Rinkiminės sistemos kūrimas ir evoliucija.....	4
1.2 Rinkiminių sistemų perkėlimas.....	6
1.3 Rinkiminių sistemų klasifikacija.....	7
1.4 Proporcinio atstovavimo sistemos.....	8
1.5 Daugumos atstovavimo rinkimų sistemos.....	11
1.6 Pusiau proporcinės sistemos.....	12
2. Partinės sistemos stabilumo priklausomybė nuo politinės sistemos.....	13
2.1 Tranzitologinis požiūris į balsavimą posovietinėse respublikose.....	17
2.2 Moldovos atvejis.....	18
2.3 Rinkiminės sistemos apžvalga.....	18
2.4 Gruzijos atvejis.....	21
2.5 Rinkiminės sistemos apžvalga.....	22
3. Ukrainos atvejo pristatymas.....	23
3.1 Ukraina kaip valstybė patirianti perėjimą į demokratiją.....	23
3.2 Regioninio, etninio ir lingvistinio susiskaldymo svarba Ukrainoje.....	28
4. Ukrainos rinkiminės sistemos raida.....	30
4.1 Dabartinė Ukrainos rinkiminė sistema.....	32
4.2 2006 ir 2007 rinkimų Ukrainoje rezultatai.....	34
5. Ukrainos rinkimų sistemų lyginamoji analizė.....	37
Išvados.....	38
Literatūros sąrašas.....	41

Santrauka

Pastaraisiais metais Ukrainos vardas vis dažniau minimas tarp politologų ir politikos apžvalgininkų. Šios valstybės svarba Europai vis didėja, tiek kaip naftos importo kanalo, tiek kaip galimo strateginio partnerio. Tuo pačiu didėja ir Ukrainoje vykstančių procesų supratimo būtinybė. Dažniausiai Ukrainos dabartinis politinis nestabilumas aiškinamas pagal regioninio skilimo, ar tranzitologijos požiūrio taškus, kartais destabilizuojančiu išorės poveikiu, bet rezultatas aiškus – parlamento darbas didžiąją laiko dalį yra paralyžuotas tarpusavyje konkuruojančių dėl valdžios partinių blokų. Dėl to jau buvo rengiami ir priešlaikiniai rinkimai, bet padėtis nerodo pasikeitymų požymių, bent jau greitu laiku.

Ukrainoje veikia daugybė skirtingų politinę sistemą nulemiančių faktorių, bet susitelksime į vieną – rinkiminę sistemą. Ukrainos rinkiminė sistema keitėsi net tris kartus. 1994 buvo mažoritarinė, 1998 ir 2002 – pusiau proporcinė, o 2006 ir 2007 – pilnai proporcinė.

Rinkiminės sistemos parinkimas ir pokyčiais Ukrainoje ir davė pagrindą šiam darbui. Šių sprendimų radikalumas leidžia palyginti visas tris pagrindines rinkiminių sistemų rūšis vienoje valstybėje, kas kitur pasaulyje būtų beveik neįmanoma dėl to, kad rinkiminė sistema tradiciškai būna vienas iš stabilesnių politinės sistemos elementų ir pokyčiai joje daromi tik išskirtiniais atvejais. Ukrainoje trys rinkimų sistemos buvo išbandytos vieni po kitų sekusiuose rinkimuose. Aišku kokį efektą tai turėjo reikia tirti atsižvelgiant į aukščiau išvardintus faktorius – politinės sistemos naujumą, verslo sektoriaus įtaką, regioninį ir istorinį susiskaldymą. Bet tik rinkimų sistema visa tai perkelia į realią parlamentinę galią, ir kiekviena rinkimų sistema skirtingai reaguoja į šiuos veiksnius.

Šiame darbe bandoma patikrinti hipotezę kad pasirinktos rinkiminės sistemos, ir dažna jų kaita turėjo įtakos šalies politinės sistemos raidai. Norint tai patikrinti reikės peržiūrėti visas Ukrainoje naudotas rinkimines sistemas, jų taikymo laikotarpį, ir jų naudojimo rezultatus išreikštus per tai, kas pateko į parlamentą. Tai bus bandoma palyginti su standartiniais rezultatais, kurie yra gaunami stebint senasias demokratijas ir jų rinkimų ir partinių sistemų saveiką.

The effect of electoral system to political system. Ukraine case analysis

In recent years, the name of Ukraine is increasingly referred to the political and policy observers. These state the importance of Europe is increasing, as well as the oil import channel, both as a potential strategic partner. At the same time, Ukraine is increasing and the need for understanding the processes.

In most cases, the current political instability in Ukraine interpreted according to the regional breakdown, or tranzitologijos point of view, sometimes destabilizing external influence, but the result is clear - the business of most of the time of paralyžuotas are competing for a government party blocks. As a result, has already been drafted and priešlaikiniai elections, but the situation does not show signs of pasikeitymų, at least in the short term.

Ukraine operates many different factors determine the choice of political system, but to concentrate on one - the electoral system. Ukraine's electoral system is changed, even three times. 1994 was mažoritarinė, 1998 and 2002 - a semi-proportional, and in 2006 and 2007 - a fully proportional.

Electoral system of selection and the evolution of Ukraine and the basis for this work. Extremeness of these solutions allows you to compare all three main types of electoral systems in one country, what the world would be almost impossible because of the electoral system is traditionally one of the sustainable elements of the political system it changes it made only in exceptional cases. Ukraine, the three electoral system was tested one after the other sekusiuose elections. It is clear what effect this had to be investigated in view of the above factors - the political system of novelty, the business sector in the regional and historical interest. But only the electoral system for all of this shifting of the real power of the parliamentary and electoral system, each reacts differently to these factors.

This work attempts to verify the hypothesis that the choice of electoral systems, and often had to change their impact on the country's political system has developed. To check the need to review all the electoral systems used in Ukraine, the application period, and their use of the results, expressed through what is in the parliament. This will be tested in comparison with the standard results are obtained by observing the old democracies and their electoral and party system

Ivadas

Pastaraisiais metais Ukrainos vardas vis dažniau minimas tarp politologų ir politikos apžvalgininkų. Šios valstybės svarba Europai vis didėja, tiek kaip naftos importo kanalo, tiek kaip galimo strateginio partnerio. Tuo pačiu didėja ir Ukrainoje vykstančių procesų supratimo būtinybė.

Dažniausiai Ukrainos dabartinis politinis nestabilumas aiškinamas pagal regioninio skilimo, ar tranzitologijos požiūrio taškus, kartais destabilizuojančiu išorės poveikiu, bet rezultatas aiškus – parlamento darbas didžiąją laiko dalį yra paralyžuotas tarpusavyje konkuruojančių dėl valdžios partinių blokų. Dėl to jau buvo rengiami ir priešlaikiniai rinkimai, bet padėtis nerodo pasikeitymų požymių, bent jau greitu laiku.

Šiame darbe į Ukrainos padėtį bus bandoma pažvelgti per kiek nestandartinę rinkiminės sistemos, jos pasirinkimo ir keitimo, prizmę. Imtis to pastūmėjo faktas, kad Ukrainoje nuo 1990 rinkiminė sistema patyrė tris kardinalius pakeitimus, buvo panaudotos visų trijų pagrindinių tipų rinkiminės sistemos, ir tai davė rezultatus, skirtingus nei yra įprasta naudojant šias sistemas.

Reikia iš karto paminėti, kad sakant rinkiminė sistema omenyje turima parlamento rinkimų sistema, o ne vietos valdžios ar prezidento rinkimai, nes šie neturi tiesioginės sąveikos su partinės sistemos struktūros kitimais, nors negalima teigti, kad jie neturi išvis jokios įtakos jai.

Tokie pokyčiai galėjo turėti poveikį ir politinei sistemai. Rinkimų sistemos poveikis partinei sistemai yra pripažintas faktas tarp politologų¹. Nesutariama tik dėl to koks jisai, nes bandant susumuoti kelių balstybių duomenis dažnai kyla neatitikimų tarp valstybių su panšiomis rinkimų sistemomis, kurie trukdo visa apimančias išvadas. Tai daug lengviau senosiose demokratijose, su nusistovėjusia tiek rinkimine, tiek partine sistema, jomis ir remiamasi pateikiant apibendrintas išvadas. Tie saryšiai bus plačiai pateikti šio darbo teorinėje dalyje.

Šiame darbe bus bandoma patikrinti hipotezę kad pasirinktos rinkiminės sistemos, ir dažna jų kaita turėjo įtakos šalies politinės sistemos raidai. Norint tai patikrinti reikės peržiūrėti visas Ukrainoje naudotas rinkimines sistemas, jų taikymo laikotarpį, ir jų naudojimo rezultatus išreikštus per tai, kas pateko į parlamentą. Tai bus bandoma palyginti su standartiniais rezultatais, kurie yra gaunami stebint senasias demokratijas ir jų rinkimų ir partinių sistemų sąveiką.

Kaip analizės vienetas bus naudojami rinkimų rezultatai – partijų kiekis, ir kiti su partine sistema susiję kintamieji, kurie bus plačiau pristatyti darbe. Lyginama bus ir su standartiniais vienos ar kitos rinkimų sistemos pavyzdžiais, bei kaip šios sistemos veikia kitose posovietinėse respublikose.

Darbu šia tema jau yra, bet dažniausiai jie apsiriboja vieneriais rinkimais ir jų rezultatais, ir lyginant juos su senųjų demokratijų patirtimi, bet tai nebuvo tyrimai apimantys ilgesnį laiko tarpą ir

¹ „Electoral system design: the new international idea handbook“ prieiga internetu www.idea.int/publications/esd/upload/Idea_ESD_full.pdf

lyginantys tarpusavyje skirtingomis rinkimų sistemomis gautus rezultatus pačioje Ukrainoje, šiame darbe bus naudojamos šių tyrimų gautais duomenimis kaip pagrindu, kuriuo remiantis bus bandoma padaryti išvadas, jei tai įmanoma.

Darbe bus dandoma atlikti palyginimą tarp skirtingų sistemų naudotų Ukrainoje. Šiam lyginimui atlikti bus naudojama teisės aktų analizė, taikant ją skirtingiems rinkimų įstatymams. Bus bandoma juos nagrinėti lyginant su pasauliniais pavyzdžiais ir ieškant skirtumų ir panašumų. Taip pat bus taikoma kokybinė mokslinių darbų apie Ukrainą analizė norint išskirti papildomus faktorius, kurie veikia Ukrainos politinę sistemą, nes norint suprasti, ar egzistuoja rinkiminės sistemos poveikis, pirma reikia suprasti kitus poveikius, kurie yra ne mažiau svarbūs ar net svarbesni. Kiekvienas iš šių faktorių taip pat gali saveikauti ir su pačia rinkimų sistema, kas daro šio darbo rezultatus kartais kiek dviprasmiškais ir neaiškiais, bet bus stengiamasi to išvengti tiksliai apibrėžiant pašalinių poveikių ribas.

Ukrainos politinę sistemą studijuojantys, ir šiame darbe naudojami tyrimai daugiausiai bando paaiškinti tai, kaip Ukrainoje atsiranda ta skirtis, kuri ir inicijuoja visus parlamentinio darbo sunkumus ir partinės sistemos ypatumus. Randama daugybė faktorių, kurie ją sukuria, istorinė patirtis, kalbinė, etnografinė skirtis, ekonominiai faktoriai, kiek rečiau užsimenama apie išorinę įtaką, nes šį faktą daug sunkiau nustatyti ir parodyti. Didžioji dalis šių tyrimų kiekybiniai, kaip duomenis naudojantys dažnai ir rinkimų rezultatus, kurie yra labai parankūs šiam tikslui, nes juose galima labai aiškiai matyti tą skirtį. Kai kurie tyrimai apima daugiau valstybių, bandant daryti apibendrinamas išvadas apie visas, ar dalį posovietinių naujųjų demokratijų, bet čia dažnai susiduriama su problemomis, nes skirtumai pasirodo besą pernelyg dideli apibendrintoms išvadoms.

Autoriai sutaria, kad skirtis yra, to įrodymai yra išreikšti nepaneigimais skaičiais rinkimų rezultatuose, ir buvo aiškiai parodyti praktikoje per „oranžinę revoliuciją“. Taip pat sutariama, kad skirtį salygoja visa eilė faktorių, skirtumai atsiranda bandant surasti, kuris iš tų faktorių yra svarbiausias, ir dar svarbiau, kaip tai būtų galima pašalinti.

Šis darbas išskiria irgi tik vieną iš faktorių, kuris galėjo salygoti skirtį, ir reikia pabrėžti, kad rinkimų sistema šiuo konkrečiu atveju, lyginint su kitais faktoriais veikiančiais Ukraina ir darančiais poveikį skirčiai nėra didelė, jina svarbi tuo, kad gali padidinti ar sumažinti kitų faktorių įtaką perkeliant rinkėjų balsus į parlamento vietų skaičių.

Darbo struktūra bus standartinė, pradedant nuo teorinės dalies, kurioje bus trumpai apžvelgtos pagrindinės rinkiminių sistemų rūšys – proporcinės, pusiau proporcinės ir daugumos atstovavimo. Tai svarbu tuo, kad Ukrainoje buvo panaudotos visų trijų rūšių rinkiminės sistemos, tad privalu žinoti kiekvienos privalumus ir trūkumus. Taip pat teorinėje dalyje bus aptarti kiti rinkiminių sistemų pasirinkimo ir poveikio ypatumai, tokie kaip rinkiminės sistemos pasirinkimas, jos poveikis rinkėjams,

tiek mechaninis tiek psichologinis. Visi šie veiksniai bus svarbūs darbe, norint surasti poveikį Ukrainai turėjusius faktorius.

Toliau darbe bus pristatomi keli skirtingi požiūriai į Ukrainos partinę ir politinę sistemą sistema, norint parodyti tuos faktorius, kurie veikia šią valstybę. Bus pristatyta partinės sistemos atsparumo savoka, kuri padeda tiksliau įvardinti tai, kokius pokyčius įneša partinė sistema, taip ten pristatomas pagal šiuos kintamuosius atliktas tyrimas, kurio duomenys leidžia nurodyti dar keletą faktorių, kurie veikia visas posovietinės erdvės valstybes.

Pristatomas ir tranzitologinis požiūris į Ukrainos atvejį, tiriant tai kaip valstybės perėjimą iš vienos santvarkos į kitą. Prie tos pačios temos galima prijungti ir dar dviejų kaimyninių valstybių – Gruzijos ir Moldovos rinkiminių sistemų pristatymą, tai duoda pagrindą palyginimui, pagal visus aukščiau išvardintus kriterijus, tiek teorinius, tiek praktinius.

Galiausiai prieinama prie paties Ukrainos atvejo pristatymo, pirmiausiai plačiai aptariami kiti politinę sistemą įtakojantys faktoriai: regioniniai, kultūriniai, tranzitologiniai. Po to pereinama prie pačios rinkimų sistemos, jos evoliucijos, pokyčių, rinkimų įstatymų ir jų rezultatų.

Darbas užbaigiamas lyginamąja visų Ukrainoje panaudotų rinkimų sistemų ir jų rezultatų analize siekiant patvirtinti, ar paneigti, kad sistemų kaita turėjo įtakos politinei sistemai.

1. Rinkimų sistemos pasirinkimo analizė

Nuo 1990 politikos mokslui atsivėrė naujas didžiulis analizės laukas. Vienu metu atsiradus daugiau nei 20 naujų valstybių, ir joms pereinant tuos pačius raidos etapus iš salyginai vienodos startinės pozicijos (bendros istorijos ir vystymosi 40 metų). Dabar šios valstybės turėjo iš naujo kurti visą politinę valstybės sistemą.² Rinkimų sistemų analizės lauke tai buvo naujos eros pradžia. Iki 1990 rinkimų sistema buvo laikoma pačia stabiliausia iš demokratijos institucijų³. Po antro pasaulinio karo pokyčiai rinkimų sistemose (Vakarų Europoje) buvo dažniausiai nežymūs – pakeitimai vietų dalinimo formulėse, rinkiminio barjero pakėlimas ar nuleidimas.

Tų laikų politologai rinkimų sistemas Vakarų Europoje apibūdindavo kaip „išalusias“ toje formoje, kurią jos įgavo dar amžiaus pradžioje⁴. Tuo pačiu rinkimų sistemos liberaliose demokratijose buvo stabilios, nes valdžioje esančios partijos stengėsi išlaikyti status quo, kuris buvo joms naudingas.

² “The first decade of post-communist Elections and voting: What have we studied and how we studied it?” prieiga internetu Joshua A. Tucker

³ “Choosing Electoral Systems: Proportional, Majoritarian and Mixed Systems” Pippa Norris

⁴ Ten pat.

Šis stabilumas leidžia sakyti, kad rinkimų sistema savo esme yra konservatyvi, ar bent jau ilgą laiką tokia buvo. Rinkiminės sistemos pasirinkimo ir rinkiminės sistemos reformų klausimas vėl iškilė tik 1990, kai visa eilė valstybių ėmė rinktis naujas rinkimų sistemas, o ir kai kuriose senas demokratijos tradicijas turinčiose valstybėse ši diskusija atsinaujino (Italija, Naujoji Zelandija).

Į rinkimų sistemos pokyčių diskusiją įsitraukė ir viena iš konservatyviausių šioje plotmėje valstybių – Didžioji Britanija⁵. Net ir čia vis dažniau pasigirsta raginimai įvesti pokyčius rinkimų sistemoje.

Periode iki 1990 rinkimų sistemos buvo analizuojamos lyginant valstybes, kuriose viena ar kita rinkimų sistema gyvuoja ilgą laiką ir žiūrint, kokia partinė sistema ten vyrauja, ir kokie yra jos skiriamieji bruožai. Pastarieji pokyčiai leidžia atsirasti kitam rinkiminių sistemų lyginimo ir analizės būdui – tirti tai, kokie pokyčiai vyko vienos valstybės politiniame žemėlapyje kintant joje rinkimų sistemoms. Tokios analizės pavyzdys ir bus Ukraina, kur nuo 1994 per 5 rinkimus buvo panaudotos net trys kardinaliai skirtingos rinkimų sistemos.

1.1 Rinkiminės sistemos kūrimas ir evoliucija

Rinkimų sistemos naujose demokratijose, kas apima ir tiriama atveji, formuojasi dvejomis fazėmis⁶. Pradinė versija sukuriama ir pritaikoma ganėtinai skubiai, tai pirmoji fazė. Ir tik po to, per keletą rinkimų, politikai ir rinkėjai išmoksta ja naudotis tam, kad pasiektų norimą rezultatą. Pradinis elektorinių taisyklių pasirinkimas yra komplikuoatas procesas, kuriame dalyvių asmeniniai interesai susiduria su nesusipratimais, kompromisais ir atsitiktiniais įvykiais.

Idealiame variante rinkimų sistema turėtų būti grindžiama kiekybinėmis teorijomis, pagrįstomis pasauline praktika ir tuo pačiu vietine specifika. Taip pat pradinės taisyklės turėtų būti kiek galima paprastesnės, kad ir mažiau susaistančios, kad vėliau suradus trūkumų būtų galima juos lengvai taisyti. Reiktų pridurti, kad tą pačią sistemą reiktų taikyti bent trims rinkimams iš eilės, norint suprasti, kokia yra jos tikroji vertė, ir kokios matomos tendencijos⁷.

Rinkimų sistema, kaip sistema iš tikro ima veikti tik tada, kai ji yra integruojama į šalies politinę kultūrą ir pagrindiniai aktoriai imą ją naudoti tam, kad būtų pasiekta bent minimalaus stabilumo. Tai gali atsirasti tik tuo atveju, jei yra sukaupiama taisyklių naudojimo patirtis. Evoliucija

⁵ “Twilight of Westminster? Electoral reform and its consequences.” Pippa Norris 2001 prieiga internetu ideas.repec.org/a/bla/polstu/v49y2001i5p877-900.html

⁶ “Designing Electoral Rules and Waiting for an Electoral system to Evolve” Rein Taagepera 2000 prieiga internetu kellogg.nd.edu/events/pdfs/taageper.pdf

⁷ Ten pat

vyksta tik esant stabilumui, tad bet koks kardinalus pokytis elektorinėse taisyklėse stabdo visos sistemos, tiek rinkimų, tiek politinės, tiek partinės, evoliuciją⁸.

Pradinės sistemos pasirinkimą įtakojančios priežastys dažnai neaiškios, susidedančios iš daugybės asmeninių interesų ir kompromisų. Dažnai jis įtakojamas to, kokia rinkimų sistema buvo taikoma prieš tai. Kai kuriose postkomunistinėse valstybėse buvę režimai stengėsi propaguoti sistemas panašias į senąją, sovietinę, kuri buvo palanki didelėms partijoms su plačiu palaikymu. Tai buvo daroma tikintis turėti didesnę palaikymą nei konkurentai ir laimėti neproporcingai didesnę vietų parlamente kiekį. Kita problema, išplaukianti iš to paties yra nesugebėjimas numatyti to, kaip pasirinkta rinkimų sistema sąveikaus su vietine specifika, ar su netikėtais pokyčiais visuomenėje.

Galima parodyti požiūrių į rinkimų sistemą evoliuciją naujose demokratijose atskirais etapais:

0 etapas. (taikoma tik toms valstybėms, kur nebuvo rengiami tikrai demokratiški rinkimai, o būdavo daromi parodomieji rinkimų spektakliai). Valdantysis demokratizuojantis elitas tiki, kad rinkimų sistema tinkama, jei bus naudojama demokratiškai, jie neieško alternatyvų ir neklausia patarimų iš šalies⁹.

1 etapas. Demokratizuojantis elitas jaučia naujos rinkimų sistemos poreikį dėl to, kad senos nėra, ar ta, kuri buvo taikoma perėjus į demokratiją pasirodė neefektyvi. Nežinodami alternatyvių visuotinai priimtų variantų jie bando patys sukurti sistemą iš nieko. Formulės naudojamos kitur laikomos pernelyg sudėtingomis ir nepritaikomomis vietinėms sąlygoms.

2 etapas. Pačių sukurta rinkiminė sistema pasirodo esanti neefektyvi ir elitas pakeičiamas kitu, dažnai radikalesniu. Patarimai iš užsienio yra labai laukiami, ir pritaikomi dažnai paraidžiui, neatsižvelgiant į vietos ypatybes.

3 etapas. Rinkiminių sistemų žinios didėja, bet pasitikėjimas tomis žiniomis auga neproporcingai. Elitas frakcionalizuojasi, o rinkimų taisyklės tampa politinės kovos objektu. Visas dėmesys skiriamas trumpalaikiams tikslams, ignoruojant ilgalaikes pasekmes. Užsienio patarimai vėl ignoruojami, nebent jie atitinka esama argumentą. Tai gali iššaukti nusivylimą rinkimų sistema ir pačia demokratija. Gaunami rezultatai taikant nusistovėjusias formules dažnai skiriasi nuo to, kas gaunama valstybėse su sena demokratija.

4 etapas. Jei demokratija išgyvena 3 etapą, ji tampa stabilesnė, pagrindiniai aktoriai pagaliau perpranta rinkimų taisyklių naudojimą.

1.2 Rinkiminių sistemų perkėlimas

⁸ “Designing Electoral Rules and Waiting for an Electoral system to Evolve” Rein Taagepera 2000 prieiga internetu kellogg.nd.edu/events/pdfs/taageper.pdf

⁹ Ten pat

Naujose, po 1990 sukurtose demokratijose, kaip ir daugelyje valstybių atsiradusių po pirmojo ar antrojo pasaulinių karų rinkiminės sistemos dažniausiai nebūdavo kuriamos tuščioje vietoje, o būdavo perimamos iš vyraujančių modelių. Palaipsniui taip atsirado trys pagrindinės rinkimų sistemų grupės, apie kurias bus kalbama toliau. Bet kaip pasakė W.J.M. Makenzie (1957) „Vienintelis dalykas, kurį galima tikrai pasakyti apie rinkimų eksportą yra tai, kad rinkimų sistema naujomis sąlygomis veiks kitaip, nei senosiomis.“¹⁰

Rinkiminių taisyklių, formulės perkėlimas į naują aplinką sukuria naują rinkimų sistemą. Angliškoji sistema, taip puikiai veikianti savo sukūrimo vietoje, pateikia visai kitokius rezultatus, jei yra pritaikoma skirtingo dydžio ar etninės sudėties valstybėms¹¹.

Lyginamoji politinė analizė gali pateikti tik tam tikrus spėjimus, kas iš tikro įvyks, pritaikius naują rinkiminę sistemą, pasitelkiant tai, kokie buvo rezultatai panašiose pagal vieną ar kelis faktorius valstybėse, bet tikrieji rezultatai pasimato tik po kelerių pagal naują rinkimų sistemą pravestų rinkimų.

Per visą rinkiminių sistemų evoliucijos laiką buvo sukurta visa eilė modelių, iš kurių liko tik geriausiai prisitaikomi, bet kuris iš šių modelių, ar jų junginys geriausiai tinka vienai ar kitai valstybei. Dažnai galima pritaikyti tai, kas yra likę iš seniau – kolonijinės sistemos palikimą, ar nedemokratinėje santvarkoje vartota parodomąją sistemą. Tai padeda tuo, kad pagrindiniai aktoriai yra susipažinę su sistema, ir žino kaip veikti jos rėmuose.

Dar viena perkėlimo ir vertinimo problema atsiranda ir iš aplinkybių, taikomų konkrečiam atvejui. Pasirinktas atvejis – Ukraina – priklauso grupei valstybių, kurių rinkėjai pasižymi netradicine politine elgsena, kaip buvo pastebėta dar pačioje šių valstybių kūrimosi pradžioje, per pirmuosius keletą laisvų rinkimų¹². Rinkėjai čia vadovaujasi skirtingais kriterijais ir vertybėmis nei senose demokratijose

1.3 Rinkiminių sistemų klasifikacija

Pradėti reikia nuo tikslaus terminų įvardinimo. Kai šiame darbe yra minimi rinkimai, ar rinkimų sistema, tai yra tik parlamento rinkimai, jei imsime konkretų Ukrainos atvejį, kuris ir bus darbo pagrindas, tai bus rinkimai į Radą.

Daugelis politologų išskiria tris pagrindines, plačiausiai pasaulyje vartojamas rinkimų sistemų grupes. Šį skirstymą apsunkena tai, kad kiekvienos valstybės rinkimų sistema yra savita, it surasti dvi

¹⁰ “Designing Electoral Rules and Waiting for an Electoral system to Evolve” Rein Taagepera 2000 prieiga internetu kellogg.nd.edu/events/pdfs/taageper.pdf

¹¹ “Twilight of Westminster? Electoral reform and its consequences.” Pippa Norris

¹² “Seimo Rinkimai 96: trečiasis atmetimas” p. 288 Algis Krupavičius tvermė 1998

visiškai vienodas nėra įmanoma. Tad specialistai išskiria kelis pagrindinius požymius, kurie ir naudojami skirstymui.

Pirmas ir svarbiausias iš jų butų rinkiminė formulė. Daugeliu atveju šios formulės tipo įvardinimas pilnai nusako daugelį rinkiminės sistemos bruožų, ir leidžia specialistui iš karto pasakyti, kuriai iš grupių priskiriama. Šios formulės yra skirstomos pagal tai, kiek proporcingos jos yra – kaip jos perkeliama į atiduotų už tą ar kitą partiją balsų ir gautų vietų santykį.¹³ Antras iš faktorių yra apylinkės dydis – kiek atstovų gali būti išrinkta iš vieno rinkiminio vieneto, ir į kokį vienetų skaičių suskaidoma valstybė. Kuo šis dydis yra aukštesnis, tuo sistema proporcingesnė, bet šis požymis galioja tik tol, kol valstybė yra skaidoma į atskirus rinkiminius vienetus, jei visa valstybė prilyginama vienam rinkiminiam vienetui, rinkiminė sistema pilnai proporcinė. Trečias apsprendžiantis faktorius yra rinkiminiai barjerai – tam tikri apribojimai, kuriuos partijai reikia įveikti norint gauti vietą parlamente. Dažniausiai tai būna tam tikras procentas balsų nuo visų balsavusių, kurį turi surinkti partija. Mažoritarinėse sistemose toks barjeras yra labai aukštas, ten patenka tik surinkęs daugiausiai, proporcinėse svyruoja nuo 10% iki visiško barjero nebuvimo.

Rinkimų sistema veikia ne tik partinę sistemą, bet ir pačius rinkėjus, tyrinėtojai šiuos poveikius skirsto į mechaninius ir psichologinius. Mechaniniai poveikiai būna dviejų rūšių – distorcija ir redukcija¹⁴. Distorcija yra skirtumas, kurį rinkiminė sistema, balsų skaičiavimo formulės sukuria tarp to, kiek procentų balsų gauna partija, ir kiek vietų parlamente jai atitenka galutinio skirstymo metu.

Mažoritarinėse sistemose šis dydis gali būti milžiniškas, nes partija gali užimti du trečdalius parlamento vietų tegaudama tik apie 40 procentų balsų. Tai yra vienas iš geriausių šios rinkimų sistemos priešininkų argumentų. Redukcija yra efektas, kuriame svarbus skirtumas tarp rinkimuose dalyvavusių, ir į parlamentą patekusių partijų skaičiaus. Kuo mažiau iš rinkimuose dalyvavusių partijų patenka į parlamentą, tuo didesnė redukcija.

Psichologiniu poveikiu yra laikoma tai, kad rinkimų sistemos apribojimai spaudžia rinkėjus balsuoti už pagrindines partijas. Tai vadinama „Iššvaistyto balso“ teorija. Ji remia tuo, kad rinkėjas nenori balsuoti už naujas partijas, nes nėra tikras, kad jos surinks pakankamai balsų tam, kad gautų bent vieną vietą parlamente. Rinkėjas nori būti atstovaujamas parlamente, ir taip apriboja savo pasirinkimus. Taip gaunamas tam tikras uždaras ratas, trukdantys naujų politinių jėgų atsiradimui¹⁵.

¹³ „Comparative study of Electoral systems and their features“ Petr Navrat prieiga internetu <http://www.loksatta.org/esystems.pdf>

¹⁴ “The political consequences of electoral laws: the German system at fifty“ Giovvani Capoccia West European politicks. Vol. 25 2002

¹⁵ “Comparative study of Electoral systems and their features“ Petr Navrat prieiga internetu <http://www.loksatta.org/esystems.pdf>

1.4 Proporcinio atstovavimo sistemos

Šioje sistemoje vietos parlamente yra dalinamos pagal tai, kokį procentą balsų nuo visų balsavusių rinkėjų surinko viena ar kita partija. Sistemai yra labai svarbūs darbo pradžioje išvardinti faktoriai. Apygardos dydis nulemia nemažą proporcingumo laipsnio dalį. Kai kur visa šalis prilyginama vienai dideliai apygardai, ir balsai skirstomi pagal tai. Kai kur apygardoms prilyginami mažesni teritoriniai vienetai, o vietos parlamente paskirstomos pagal šioms teritorijoms skirtas rinkėjų kvotas.

Kitas proporcingumui svarbus faktorius yra rinkiminiai barjerai, kurie sumažina sistemos proporcingumą. Jie būna teisiniai – nustatyti įstatyminėje bazėje, ir efektyvūs – sąlygoti pačios rinkimų tvarkos ir apygardų struktūros, tai yra kiek balsų turi surinkti partija norinti turėti nors vieną vietą parlamente. Dar vienas labai svarbus faktorius yra tai, kokia kelių galimų formulių yra naudojama vietoms parlamente dalinti. Proporcinės sistemos tarpusavyje skiriasi ir pagal partijų sąrašų tipus. Šie sąrašai gali būti atviri, kur rinkėjas gali pasirinkti jam patinkančius žmones iš sąrašo taip padidindamas jų galimybes patekti į parlamentą, uždaras sąrašas reiškia, kad į parlamentą patenka tik partijos paskirti kandidatai.

Sąrašo proporcinga sistema yra pati paprasčiausia proporcingo atstovavimo sistema, atitinkanti pagrindinį modelį. Ji buvo sukurta Europoje 20 a. pradžioje, valstybėse, kurios labai dažnai buvo susiskaldžiusios etniniu, religiniu ar politiniu pagrindu, ir Vestminsterio sistema, kuri bus aptariama žemiau, neatrodė priimtina nė vienai iš grupių, tad buvo sukurta sistema, kurioje visos svarbiausios frakcijos galėjo tikėtis dalies valdžios. Šios sistemos privalumas aišku yra proporcingumas, visų pagrindinių grupių atstovavimas, į parlamentą gali patekti ir mažesnės partijos. Jos trūkumais įvardinama tai, kad ji dažniausiai sukuria daugiapartinę sistemą, kuriai būdingos koalicinės vyriausybės nebūna pakankamai stabilios, ir sunkiai priima sprendimus, leidžia ekstremistinėms partijoms patekti į parlamentą, jose trūksta ryšio tarp rinkėjo ir jo atstovo.

Sąrašo proporcinga sistema, tokia kaip Ukrainoje yra populiariausia pasaulyje, tyrimai nustatė, kad iš 200 valstybių ji taikoma 70, kai antra populiariausia taip vadinamoji „First past the post“, kitaip Vestminsterio modelis tik 47¹⁶. O Europoje ši sistema yra pilnai dominuojanti – iš 49 valstybių ją yra pasirinkusios 28

Skirtingų narių proporcinga sistema yra kompromisinė sistema, kurioje nemaža dalis parlamento narių išrenkama visą šalį apimančiame proporcingame balsavime, o kita dalis – daugumos metodu regioniniu pagrindu, bet nuo mišrios sistemos ji skiriasi tuo, kad neproporcingumai

¹⁶ „Electoral system design: the new international idea handbook“ prieiga internetu www.idea.int/publications/esd/upload/idea_ESD_full.pdf

mažoritarinėje dalyje kompensuojami iš proporcinės dalies vietų. Ši sistema užtikrina ir proporcinį atstovavimą, ir tam tikrą geografinę atskaitomybę konkreitiems rinkėjams

Vieno pereinamojo balsu sistema yra laikoma viena iš geriausių daugelio tyrėjų. Joje rinkėjas pats pasirenka, kiek žmonių iš kandidatų sąrašo nori pažymėti, o partijų paskirtos preferencijos neturi jokios reikšmės. Jei kandidatas pereina kvota pirmame preferencijų skaičiavime jis patenka iš karto, ir taip su kiekvienu perskaičiavimu patenka po vieną kandidatą, kol užpildomos visos turimos vietos.

Tyrėjai išskiria visą eilę proporcinės sistemos privalumų. Visų pirma tai yra atstovavimo proporcingumas, rinkėjas gali būti užtikrintas, kad jo balsas nebus „iššvaistytas“, o smulkioms opozicinėms, ar mažumas atstovaujančioms grupėms lengviau patekti į parlamentą¹⁷. Pilnai mažoritarinėse sistemose mažumų atstovavimas būna labai apribotas. Ši sistema rekomenduojama valstybėms, kuriose gilus etnis ar politinis susiskaldymas.

Ši sistema skatina burtis į organizuotas partijas, nes tik partijos sąrašas turi šansų patekti į parlamentą, o tai yra labai svarbus veiksnys partinės sistemos formavimesi, proporcinė sistema dažniausiai gali būti asocijuojama su daugiapartinė sistema. Į parlamentą gali patekti ir ganėtinai smulkios partijos, jei nėra pernelyg užkeltas rinkiminis barjeras, ar nepagrįstai sumažintas rinkiminių vienetų dydis, o tai leidžia laikytis įjungimo principo. Partijos yra verčiamos agituoti ne tik tuose regionuose, kur yra labai stiprios, bet ir ten, kur jų rėmėjų nėra daug, nes proporcinėje sistemoje svarbus ne procentas tam tikrame plote, o bendras balsų procentas. Taip sudaroma galimybė rinkėjams turėti daugiau žinių, o tuo pačiu didesnį pasirinkimą¹⁸.

Proporcinė sistema neleidžia sukurti tam tikrų „regioninių karalysčių“, kur rinkimai po rinkimų laimi tos pačios partijos, ir kurios dažnai atsiranda mažoritarinėse sistemose. Tai užtikrina, kad partija per ilgą laiką sukaupusi regione administracinį resursą, negalėtų tame regione valdyti nevaržoma. Taip pat tai apsaugo mažumas, neturinčias dideles persvaras jokiame konkrečiame rajone ir gyvenančias išsklaidytai.

Proporcinė sistema gali prisidėti ir prie parlamento vykdomos politikos stabilumo, jei mažoritarinėje sistemoje dažniausiai vyksta kaita tarp dviejų partijų, kurios turi savo dažnai kardinaliai skirtingus požiūrius, tai proporcinėje plačios koalicijos leidžia užtikrinti, kad vyriausybės politika ir keičiasi, tai labai nežymiai. Taip ši sistema skatina santykių tarp interesų grupių skaidrumą, nors šis faktorius ateina labiau iš konkurencijos, kai viena interesų grupė paviešina, ką susitarė kitos dvi.

¹⁷ Electoral system design: the new international idea handbook“ prieiga internetu www.idea.int/publications/esd/upload/Idea_ESD_full.pdf

¹⁸ Ten pat

Paminėjus privalumus reikia paminėti ir trūkumus, kurie daugiausiai yra susiję su didelėmis valdančiosiomis koalicijomis ir parlamento susiskaidymu¹⁹. Koalicinės vyriausybės dažnai veda į įstatymines aklavietes, ir visiškai nesugeba priiminėti sprendimų, tai ypač pastebima kai prasideda naujo parlamento darbas, o kartu ir naujos koalicijos kūrimas.

Kitas svarbus neigiamas faktorius yra destabilizuojanti partinės sistemos fragmentacija – didelis partijų kiekis parlamente, nė viena iš kurių neturi didelės balsų dalies. Esant didelai fragmentacijai, mažos partijos gali turėti neproporcingai didelę reikšmę koalicijų sudaryme, kas leidžia joms diktuoti savo sąlygas. Taip pat neigiamas faktorius yra tai, kad į parlamentą gali patekti ekstremistinių pažiūrų partijos, kurios būna gana smulkios, bet gavusios vietą parlamente, o jei prisimintume aukščiau išdėstytas mintis, ir galią koalicijos formavime, gali būti ganėtinai pavojingos, ypač jaunose, besikuriančiose demokratijose.

Valdančiosios koalicijos sudaromos ne idėjiniu pagrindu, o tik siekiant valdžios nesugeba surasti bendro vektoriaus ir vykdyti tolimesnės politikos. Sprendimų priėmimui trukdo ir tai, kad bet kuri smulki koalicinė partija dažniausiai turi tai, kas gali būti prilyginta veto teisei. Rinkėjai negali pilnai pašalinti jiems nepatikusios partijos iš valdžios, kaip tai įmanoma mažoritarinėse sistemose, su partijomis priėmusiomis prastus sprendimus. Proporcinėje sistemoje ir mažiau balsų gavusi partija gali grįžti į valdančiąją koaliciją, ir aišku pati sistema yra laikoma ganėtinai sudėtinga, tad norint ją įvesti reikia apmokyti tiek rinkėjus, tiek rinkiminių komisijų narius.

Prie šių privalumų ir trūkumų dar bus sugrįžta šiame darbe, tikrinant, kurie iš jų pasireiškia tiriamame atvejuje.

1.5 Daugumos atstovavimo rinkimų sistemos

Antra pagal populiarumą, jei vertinsime valstybių skaičių, ir pirma jei vertinsime tai, kiek iš viso žmonių pagal ją balsuoja²⁰, yra mažoritarinė rinkimų sistema ir ir jos porūšiai.. Tą balsuojančių skaičiaus persvarą šiai sistemai suteikia tai, kad ši sistema vartojama Indijoje ir daugelyje kitų buvusių Britanijos kolonijų. Šią grupę iš kitų išskiria tai, kad norint gauti vietą parlamente kandidatas turi būtinai surinkti balsų daugumą savo apygardoje. Viename rinkimų vienete (apygardoje ir pan.) partijai atstovauja vienas kandidatas, ir išrenkamas yra tik vienas. Rinkimus laimi tas, kuris surenka daugiausiai balsų, bet tai dažniausiai nebūna absoliuti balsų dauguma. Kadangi pati balsavimo

¹⁹ Electoral system design: the new international idea handbook“ prieiga internetu www.idea.int/publications/esd/upload/Idea_ESD_full.pdf

²⁰ “Electoral system design: the new international idea handbook“ prieiga internetu www.idea.int/publications/esd/upload/Idea_ESD_full.pdf

sistema yra nepalanki mažoms partijoms, tai šiose sistemose dažniausiai nebūna jokių atskirų apribojimų partijų patekimui į parlamentą.

Geriausiai žinomas šios grupės atstovas tai angliškai vadinamas „First past the post“ rinkimų metodas, dar vadinamas Vestminsterio modeliu. Jo santykinis populiarumas ir paplitimas yra susijęs su Britanijos imperija, kurios buvusioje teritorijoje įsikūrusios valstybės jį dažniausiai vartoja. Išrenkama šiame modelyje paprastai – laimi surinkęs daugiausiai balsų. Tai dažniausiai reiškia, kad valdžia atstovauja mažiau nei 50 procentų rinkėjų. Nėra tinkamo ir proporcingo atstovavimo, sunku kurti naujas partijas, kurios galėtų rungtis su senosiomis. Bet šis modelis leidžia sukurti labai stabilias vienpartines vyriausybes, ir jo pasekoje valstybės dažniausiai turi dvipartinę sistemą.

Mažiau paplitęs šios sistemos variantas yra balsavimas už blokus, kai rinkėjas gali balsuoti tiek kartų, kiek vietų yra toje rinkimų apygardoje, ir galima balsuoti už kandidatus atstovaujančius bet kuriai partijai. Ši sistema yra palyginus proporcinga, jei apygardos dydis yra santykinai didelis, bet esant mažiems apygardos dydžiams ji tampa dar neproporcingesnė nei Vestminsterio modelis. Tai atsitinka dėl to, kad rinkėjai dažniausiai balsus vis tiek atiduoda už vienos partijos kandidatus, tad mažos partijos gali praeiti tik didelėse apygardose, kur ir jų surinktų balsų pakanka bent vienai vietai iš tam rinkiminiam vienetui skirtos kvotos.

Trečias šios grupės narys yra balsavimas už partijų blokus. Rinkėjas turi tik vieną balsą, bet atiduoda jį ne už konkretų kandidatą, o už partijos kandidatų sąrašą. Partija surinkusi daugiausiai balsų gauna visas tai apygardai skirtas vietas. Ši sistema naudinga tada, kai reikia užtikrinti teisingą atstovavimą etninėms mažumoms, bet jos rezultatai dažniausiai būna visiškai neproporcingi. Norėdamos užsitikrinti rinkėjų palaikymą partijos šiame modelyje dažnai įtraukia į savo sąrašus įvairių etninių grupių atstovus. Sistema naudojama menkai išsivysčiusiose ir etiška suskaldytose valstybėse (Libanas, Senegalas), nes yra labai paprasta, ir skatina partijas organizuotis ne grynai etniniu principu.

Alternatyviojo balsavimo sistema yra ganėtinai sudėtinga ir retai naudojama. Rinkėjas sužymi kandidatus numeriais nuo mėgstamiausio. Kandidatas absoliučią daugumą laimi iš karto, jei tokio nėra tai rinkėjų preferencijos dalijamos nuo mažiausiai surinkusio, kol neatsiranda vienas su absoliučia dauguma balsų. Sistemos privalumas – tai, kad rinkėjai neiššvaisto savo balsų, nes skaičiuojamos visos preferencijos, bet ši sistema reikalauja nemažai žinių iš rinkėjo pusės, ir yra labai sudėtinga.

Dviejų ratų sistema kaip sako pats pavadinimas susideda iš dviejų ratų, kurie vyksta dažniausiai su savaitės tarpu. Norėdamas būti išrinktas jau pirmame raunde kandidatas turi gauti absoliučios daugumos palaikymą, jei to niekas negauna, vyksta antras ratas, kuriame jau rungtis tik keli (dažniausiai du) daugiausiai balsų gavę kandidatai, ir laimi surinkęs daugiausiai balsų. Ši sistema

labai populiaru prezidento rinkimuose. Aišku ji turi savų trūkumų, tokių kaip dideli rinkimų rengimo kaštai, visoms šios grupės sistemoms būdingas neproporcingumas, mažas rinkėjų aktyvumas antrame ture.

Šios sistemos pagrindinis privalumas yra tai, kad po rinkimų sudaroma stabili vienpartinė, ar dviejų partijų dauguma, kuri gali lengvai priiminti sprendimus ir greitai reaguoti į padėties pokyčius. Kitas tyrėjų išskiriamas privalumas yra didelė atskaitomybė rinkėjams, esant šiai sistemai net santykinai mažas balsų kiekio pokytis rinkimuose gali kainuoti partijai daugumą, tad rinkėjas gali lengvai padaryti taip, kad partija, nepatenkinusi jo savo atstovimu būtų neišrinkta sekančiai kadencijai.

Trūkumai būtų tai, kad ši sistema neužtikrina mažumų atstovavimo, jei tos mažumos gyvena išsisklaidžiusios po visą valstybės teritoriją, o ne kompaktiškai. Yra stabdomas naujų partijų atsiradimas, nes norint patekti į parlamentą, reikia daugelio rinkėjų paramos, ko nauja partija tiesiog negali užsitikrinti. Atskaitomumas rinkėjams irgi gali būti vertinamas neigiamai, nes apriboja partijų galimybes priiminti visuomenėje nepopuliarius sprendimus, tuo skatindamas stagnaciją.

1.6 Pusiau proporcinės sistemos

Tai yra trečioji pagal dydį rinkiminių sistemų šeima, kuri yra jaunesnė savo istorija už abi pirmas, šios sistemos buvo sukurtos kaip alternatyva toms valstybėms, kurių netenkino nei mažoritarinė, nei proporcinė sistemos. Šiai grupei priskiriamos visos sistemos, kurių negalima prijungti nei prie proporcinio, nei prie Vestminsterio modelio²¹.

Vieno nepereinančio balso sistema yra labai panaši į Vestminsterio tuo, kad rinkėjas turi tik vieną balsą, kurį atiduoda už vieną kandidatą, bet čia laimi ne vienas, o keli, surinkę daugiausiai balsų. Nors tai ir užtikrina aukštesnį proporcingumą nei Vestminsterio modelis, bet mažos partijos, kurias remia mažiau nei dešimtadalis rinkėjų vis tiek nepatenka į valdžią.

Paralelinės sistemos sujungia daugumos ir proporcinis balsavimo metodus į vieną. Dalis parlamento narių yra išrenkama naudojantis vienu metodu, dalis – kitu. Procentas, kuriuo tai paskirstoma ganėtinai skiriasi skirtingose valstybėse, ir gali nuo per pusę nueiti iki 80% su 20%. Rinkėjai dažniausiai gauna du biuletenius, vieną proporcinį, ir vieną vienmandatės apygardos. Šios sistemos privalumas tas, kad ji išlaiko proporcingumą, bet tuo pačiu ir suteikia išrinktų atstovų tiesioginę atsakomybę prieš rinkėjus, bei būna mažiau fragmentuota nei visiškai proporcinė sistema.

²¹ „Comparative study of Electoral systems and their features“ Petr Navrat prieiga internetu <http://www.loksatta.org/esystems.pdf>

Trūkumai būtų, kad sukuriamos kaip ir dvi parlamentarų rūšys, vieni tiesiogiai atskaitingi, kiti ne, o ir pati balsavimo sistema yra ganėtinai sudėtinga ir paini rinkėjo atžvilgiu. Jei pilnai proporcinė sistema yra kaltinama painumu, tai paralelinė sistema prie to painumo tik prideda papildomą biuletenį.

Šių sistemų privalumai ir trūkumai priklauso nuo to, kuriai iš dviejų aukščiau paminėtų grupių jos artimesnės. Pavyzdžiui, kuo daugiau paralelinės sistemos parlamentarų išrenkama pagal proporcinę tuo daugiau partijų patenka, o tai priveda prie to paties, kaip ir įprastinės proporcinės sistemos naudojimas.

2. Partinės sistemos stabilumo priklausomybė nuo politinės sistemos

Partinės sistemos priklausomybė nuo rinkiminės sistemos yra šio darbo pagrindas, tad derėtų tai aptarti plačiau. Norint tai pateikti pirma reikia apsibrėžti du kintamuosius, kuriais galima išmatuoti partinės sistemos kaitą – tai atsparumas apibudinantis kaip kinta partijos palaikymas vieni po kitų sekančiuose rinkimuose ir kintamumas, kuris apibudina tai, kaip lengvai naujos partijos gali patekti į partinę sistemą, kaip lengvai jos pritraukia rinkėjus.²²

Stabilių ir gerai atstovaujamų partijų sukūrimas yra vienas iš svarbiausių demokratizacijos etapų, su tuo sutinka dauguma politologų. Tai leidžia formuoti ir perteikti liaudies preferencijas į valdymo aparatą. Naujai susikūrusiose Rytų Europos valstybėse buvo atsiradusi tam tikrą partijų fobija, dėl ilgą laiką trukusios vienos partijos valdžios, tad pats žodis „partija“ turėjo neigiamą konotaciją. Bet greit buvo suprasta, kad be tokios būtinos politinės sistemos detalės apseiti nepavyks.

Postsovietinėje erdvėje, kuri mus labiausiai domina šiame darbe partinės sistemos yra ganėtinai mobilios, tai kartu ir privalumas ir trūkumas. Galima sakyti, kad partinės sistemos reaguoja į elektorato preferencijų pokyčius. Esant tokiam socioekonominių pokyčių tempui, koks vyrauja aptariamose šalyse tai gali tapti išsigelbėjimu. Bet yra nemažai tyrinėtojų, kurie noro, kad elektoratai išlieka stabilūs, o pokyčius sąlygoja kaip tik elitų manipuliacijos. Partijų sistemos nesbilumas ir mobilumas gali turėti keturis pagrindinius rezultatus²³:

1. Sumažina partijų atskaitomybę rinkėjams, rinkėjas negali tikėtis atskaitomybės iš iširusios partijos.

²² “Electoral systems and party system stability in Post-comunist Europe” Sara Birtch prieiga internetu www2.essex.ac.uk/elect/database/papers/SBvolatility.pdf

²³ “Electoral systems and party system stability in Post-comunist Europe” Sara Birtch prieiga internetu www2.essex.ac.uk/elect/database/papers/SBvolatility.pdf

2. mažina pačių partijų institucionalizaciją, nes tiek partijos nariai, tiek rinkėjai daug sunkiau susitapatina su partija žinodami, kad ji gali bet kada iširti.
3. Mažina strateginio planavimo galimybes, nes nežinai, ar tavo strateginis partneris galės laikytis susitarimo
4. Rinkimai tampa rizikingesni, tuo padidindami išrinktųjų į valdžią atsargumą darant sprendimus, kas mažina valdymo kokybę

Sėkmingai demokratijai yra reikalingas tam tikras netikrumas dėl rinkimų rezultatų, kuris pritraukia naujas jėgas į politinę areną, bet kai rinkimai virsta loterija, kurios rezultatai sunkiai nuspėjami tai irgi nėra geras požymis. Didelis nestabilumas dažniausiai reiškia politinės ervės aktorių kompetencijos stoką, o kartu ir elektorato pasitikėjimo jais stoką, kas gali sukurti palankias sąlygas net autoritariniams „tvirtos rankos“ režimams.

Atsparumas yra matuojamas kaip pokytis rinkėjų preferencijose per tam tikrą laiko tarpą. Šis pokytis yra tiesiogiai surištas su pokyčiais visuomenės vertybėse ir socialinėje struktūroje. Pokytis surandamas stebint tai, kaip keičiasi konkrečios partijos balsų kiekis vieni po kitų sekančiuose rinkimuose²⁴.

Stebint šį pokytį senose demokratijose dėmesys daugiausiai kreipiamas į tai, kaip keičiasi tų pačių rinkėjų pasirinkimai per keletą rinkimų, ir kaip tai įtakoja vieno ar kito politinės sistemos aktoriaus dalyvavimas ar nedalyvavimas. Taigi koncentruojamasi tik į rinkėjo elgesį, paliekant nuošalį tai, kaip į tai reaguoja naujų politinės erdvės aktorių atsiradimo tempai²⁵.

Jei senose demokratijose politinių partijų kaita yra lėta, ir į ją galima nekreipti dėmesio tokiose tyrimuose, tai tiriant demokratijas atsiradusias po 1990 šis veiksnys tampa labai svarbiu. Skirtumas yra lemiamas to, kad čia partijos yra kuriamos ne iš apačios į viršų, o iš viršaus į apačią, elitai neturi tinkamo ryšio su visuomene, tad jų kuriamos partijos prastai orientuojasi tinkamos krypties pasirinkime.

Norint išmatuoti stabilumo pokyčius tarp partijų reikia stebėti, kaip keičiasi partijų skaičius rinkimuose, kiek iš tų partijų yra naujos, ir kiek iš senųjų jau nebedalyvauja²⁶. Aišku kai kalbama apie naujas demokratijas tikslių duomenų gavimą apsunkina šių šalių politinės sistemos specifika – partijų susiliejinimai, politikų perbėginimai iš vienos partijos į kitą, net pavadinimo keitimai. Tad bandymai pateikti tikslius skaitinius duomenis yra nevisada tokie patikimi, kokie jie galėtų būti tiriant senas demokratijas, su nedideliais partijų pokyčiais²⁷.

²⁴ Electoral systems and party system stability in Post-comunist Europe” Sara Birtch prieiga internetu www2.essex.ac.uk/elect/database/papers/SBvolatility.pdf

²⁵ Electoral systems and party system stability in Post-comunist Europe” Sara Birtch

²⁶ Ten pat

²⁷ Ten pat

Tesiant temą apie naujas demokratijas. Visi tyrėjai, kurie taiko aukščiau aptartą matavimo metodą sutinka, kad partijų kiekio ir jų populiarumo pokyčiai rytų Europos valstybėse atsiradusiose po 1990 yra daug didesni, nei naujose Pietų Amerikos, ar panašiose demokratijose. Yra net atvejų (Moldova 1994 – 1998 rinkimai. Moldovos atvejis dar bus trumpai pristatytas) kai sekančiuose rinkimuose vietų negauna nė viena partija iš tų, kurios laimėjo prėjusius rinkimus.

Tai gali būti paaiškinta tuo, kad šios valstybės iki tol neturėjo jokio partinio modelio, iš kurio galėtų imti pavyzdį, o pilietinė visuomenė, kuri yra partijų kūrimo pagrindas yra dar nepakankamai išvystyta. Kitas svarbus faktorius yra ekonominis, staigūs sociopolitiniai pokyčiai salygojo tokius pat staigius ekonominius pokyčius, o tai savo ruožtu pakeitė ir didelės visuomenės dalies tikslus bei poplitines preferencijas.

Pereinant prie šio metodo svarbos norint suprasti Ukrainą, ir jos rinkiminės sistemos pokyčius reikia prisiminti amžiną konfliktą kurį būtų galima įvardinti kaip „kas atsirado pirmiau – višta ar kiaušinis“. Tik klausimas būtų skirtas partinei ir rinkiminei sistemoms. Daug ginčijamasi, kas salygoja ką, ar partinė sistema „pasirenka“, kokia rinkiminė yra jai tinkamiausia, ar rinkimų sistema sukuria partinę sistemą. Faktas tai, kad partijos pačios pasirenka, kokią rinkimų sistema joms yra palankiausia, nes jos dalyvauja rinkiminės sistemos kūrime ir realizavime. Bet tuo pačiu metu niekas iki galo nežino, kokie bus tikrieji vienos ar kitos sistemos pritaikymo rezultatai, iki tol, kol jinai išbandoma rinkimuose (puikus tokio nesupratimo pavyzdys yra mažoritarinė Ukrainos rinkimų sistema taikyta per 1994 rinkimus kuriai dar bus skiriama dėmesio šiame darbe).

Rinkimų sistema rezultatus veikia tiek mechaniškai, tiek psichologiškai, kaip jau buvo minėta teorinėje darbo dalyje. Reiktų dar praplėsti tai, nes tai veikia ne tik rinkėjus, bet ir kandidatus. Aukšti rinkiminiai barjerai skatina partijų jungimasi į didesnius blokus, o žemi skatina naujų partijų atsiradimą.

Dar vienas Ukrainos atvejo tyrime svarbus faktorius būtų prezidento institucijos vaidmuo. Prezidento institucija gali daryti tikrą ir akivaizdų poveikį partinei sistemai valstybėse, kur prezidentas turi daug galių, partijų atsiradimas gali būti salygojimas vien tuo, kad vienam ar kitam politikui reikia platformos, su kuria jis gautų daugiau šansų laimėti prezidento rinkimus. Prezidentinėse, ar pusiau prezidentinėse rytų Europos valstybėse, kur prezidentas renkamas dviejų ratų sistema (o tai būtų visos šio tipo valstybės regione) tai fragmentuoja partinę sistemą, ir salygoja „vieno žmogaus“ partijų kūrimą. Bet tuo pačiu metu tai gali veikti ir atvirkščiai, kaip konsoliduojantis efektas sutelkiantis partijas tam, kad paremtų vieną kandidatą.

Remiantis atsparumo ir kintamumo apskaičiavimo metodais buvo atliktas 12 posovietinės erdvės valstybių tyrimas²⁸(Bulgarijos, Čekijos, Vengrijos, Lenkijos, Rumunijos, Slovakijos, Lietuvos, Latvijos, Estijos, Ukrainos, Moldovos ir Rusijos). Trumpai reiktų aptarti šio tyrimo rezultatus.

Tirtas buvo laikotarpis iki 2001, per kurį visos šalys įvykdė bent po tris daugiapartinius rinkimus. Dėsningumai buvo pastebėti tame, kad jei tarp pirmų ir antrų rinkimų buvo pastebimas partijų skaičiaus didėjimas, tai jau per trečiuosius partijų skaičius ima mažėti. Tretieji rinkimai beveik visose tyrimui pasirinktose šalyse rodo tam tikrą stabilizacijos laipsnį.

Tyrėjai suskirsto valstybes į dvi grupes pagal gautus rezultatus – centrinės Europos šalys ir buvusios SSSR šalys, šios dvi grupės rodo nemažą tarpusavio skirtumą. Buvusios SSSR šalyse tiek partijų kiekis, tiek jų kaitą yra daug didesnė, o ir rinkėjai daug dažniau renkasi naujas partijas, o ne senasias²⁹. Toks rinkėjų elgesys ir skatina vis naujų rinkiminių projektų kūrimą taip sukurdamas uždarą ratą.

Bet kai imama ieškoti ryšio tarp rinkiminės sistemos ir partijų kaitos. Čia rezultatai iš skirtingą rinkiminę sistemą turinčių šalių būna labai panšūs, o iš turinčių vienoda kaip tik kardinaliai skiriasi. Tai neleidžia daryti tikrų apibendrinančių išvadų kelių valstybių mastu, nes reikia atsižvelgti į daugybę faktorių, salygojančių kiekvienos atskiros valstybės tendencijas.

2.1 Tranzitologinis požiūris į balsavimą posovietinėse respublikose

Studijuojant postkumunistinių šalių balsavimo rinkimuose duomenis kai kurie tyrinėtojai išskiria tai, kas vadinama tranzitologiniu požiūriu. Tai yra reiškinio studija per „ekonominio balsavimo“ ar „racionalaus pasirinkimo“ perspektyvas. Ekonominį faktorių pabrėžiantys autoriai nurodo problemą tame, kad naujose demokratijose rinkėjai, nusivylę savo ekonominės gerovės smukimu po nepriklausomybės gavimo, nusigrežia nuo tą nepriklausomybę iškovojuusių partijų ir balsuoja už tas partijas, kurios jiems asociuojasi su anksčiau buvusia santykinė ekonomine gerove³⁰.

Bet tie patys tyrimai atskleidė, kad be šių ekonominių faktorių egzistuoja ir visa eilė kitų, kartais net svarbesnių, kurie taip pat įtakoja rinkėjų pasirinkimą. Tokiais faktoriais gali būti etniškumas, ar kiti nepriklausomi regioniniai kintamieji. Ši regioninių kintamųjų teorija daugiausiai pasekėjų randa tarp tyrinėtojų, kurie užsiima Ukraina, nes čia tai labiausiai pastebima ir lengviausiai parodoma rinkimų rezultatais. Ukrainoje jie randa dvi pagrindines skirtis, kurios galiausiai susijungia

²⁸ „Electoral systems and party system stability in Post-comunist Europe” Sara Birtch prieiga internetu www2.essex.ac.uk/elect/database/papers/SBvolatility.pdf

²⁹ Ten pat.

³⁰ „Problems of democratic transition and consolidation: Southern Europe, South America, and Postcommunist Europe“. Linz J., Stepan A — Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1996

į vieną. Tos skirtys yra istorinė, geopolitinė patirtis ir regioniniai ekonominiai faktoriai. Kartais sunku atskirti vieną nuo kito, nes jie labai glaudžiai susiję tarpusavyje. Ekonominiai faktoriai yra stipriai įtakojami geopolitinės padėties ir atvirkščiai.

Pagrindinis metodas tyrinėjant šiuos reiškinius yra taikyti kiekybinę analizę rinkimų rezultatams. Ukrainos atveju taiduoda labai ryškią regioninę skirtį, bet bandant taikyti tuos pačius metodus kitoms, net ganėtinai panšioms valstybėms iškart susiduriama su sunkumais, nes gaunami rezultatai nebūna tokie aiškūs.

Jei taikant šią analizę Ukrainoje gaunama ryški skirtis į dvi atskiras dalis (tai dar bus išsamiai aptariama šiame darbe). Tai aplinkinėse valstybėse skirtis tarp regionų neryški arba išdėstyta pagal visai kitus dėsnius nei Ukrainoje. Čia tyrėjai labiau remiasi istorinėmis tendencijomis. Pavyzdžiui pastebima, kad regionuose kuriuose komunistinė santvarka buvo kuriama ant skurdo pagrindų, net ir dabar daugiau remia tas partijas, kurios turi sąsajų su senuoju režimu.

Norint suprasti, kuo unikalūs, ir kuo panašūs į aplinkinius yra Ukrainos atvejis reikia bent trumpai pateikti ir kelis kitus atvejus, juos peržiūrint pagal aukščiau išdėstytą teoriją perspektyvą. Kadangi pagrindinis tiriamas faktorius yra rinkimų sistemos pasirinkimas, tad kaip pavyzdžiai yra parinktos Moldova ir Gruzija – valstybės kurių rinkimų sistemos pasirinkimas skiriasi nuo Ukrainos. Į šias valstybes bus žiūrima tik per rinkiminės sistemos perspektyvą, norint parodyti tam tikrą kontrastą.

2.2 Moldovos atvejis

Moldovos konstitucija buvo referendumu priimta tik 1994, nors nepriklausomybė buvo paskelbta dar 1991. Tai buvo labai nestabilios padėties valstybėje pasekmė. Tik atkūrus valstybę buvo daug svarstymų, ar nevertėtų prisijungti prie Rumunijos ir sukurti bendrą valstybę, tai galėjo būti vienas iš faktorių, išprovokavusių Padniestrės konfliktą, kurio metu dalis Moldovos atsiskyrė. Į konfliktą įsikišo Rusija, kurios taikdariai iki šiol yra Padniestrės teritorijoje.

Tam tikri pataisymai rinkimų įstatyme buvo atlikti 1997, o 2001 metų rinkimams buvo priimtos pataisytos rinkiminių barjerų vertės. Iš viso šalyje nuo nepriklausomybės atkūrimo įvyko ketveri rinkimai – 1994 priešlaikiniai, 1998 planuoti, 2001 vėl priešlaikiniai ir 2005 planuoti. Visų šių rinkimų rezultatai buvo pripažinti galiojančiais tarptautinės bendruomenės.

2.3 Rinkiminės sistemos apžvalga

Moldovos rinkimų sistema yra labai paprasta savo esme. 101 parlamento narys renkamas ketveriems metams pagal sąrašo proporcinę sistemą. Visa Moldova yra vertinama kaip viena apygarda, neskirstant į smulkesnius rinkiminiuosius vienetus. Rinkėjas gauna rinkiminį biuletenį, kuriame surašyti partijų sąrašai ir pavieniai kandidatai, ir atiduoda vieną balsą.

Tai, kad tokioje pilnai proporcinėje sistemoje gali balotiruotis ir nepriklausomi pavieniai kandidatai yra vienas iš Moldovos rinkiminės sistemos išskirtinumų³¹. Proporcinės sistemos bendrai nėra pritaikytos pavienių kandidatų kėlimui, nes norint jose užimti vietą parlamente tave turi remti ganėtinai didelė valstybės gyventojų dalis. Pavieniai kandidatai konkuruojantys dėl rinkėjų tiesiogiai su partijomis yra ganėtinai unikalūs reiškinys. O kai egzistuoja tik viena visą valstybę apimanti apygarda, tai pavienių kandidatų kėlimas yra tikrai išskirtinis. Daugelyje sistemų, kur nepriklausomi kandidatai konkuruoja su partijų sąrašais tai vyksta regioniniame lygmenyje, kur kandidatai turi šansų užsitikrinti reikiamą palaikymą. Reikia pastebėti, kad nuo 1994 pagal šią sistemą taip ir nebuvo išrinktas nė vienas nepriklausomas kandidatas.

Kitas svarbus faktorius yra rinkiminės apygardos dydis. Kaip jau buvo minėta aptariant rinkiminių sistemų skirstymą tai yra vienas iš pagrindinių faktorių. Moldovos sistema ir čia yra ganėtinai išskirtinė tokio dydžio valstybei. Kitur, kur taikoma proporcinė sistema ji yra dažnai apribojama pagal teritorinį principą. Kaip pavyzdį galima pritaikyti Lietuvą, kur egzistuoja lygiai ta pati pilnai proporcinė sistema, su viena, visą respubliką apimančia apygarda, bet pagal ją išrenkama tik pusė parlamento, kita pusė išrenkama pagal mažoritarinę sistemą. Pilnai proporcinės sistemos naudojimas tokios teritorijos mastu sumažina mažumų atstovavimo galimybe, nes reikia surinkti nemažą procentą visos respublikos, o ne konkrečios mažesnės teritorijos, kas sudaro problema kompaktiškai gyvenančioms bendruomenėms. Šis skirstymas išryškina visus proporcinės sistemos trūkumus.

Kalbant apie dabartinę Moldovos rinkimų sistemą būtina paminėti ir rinkiminius barjerus, kuriuos reikia įveikti norint patekti į parlamentą. Ši sistemos detalė irgi daro ją unikalia. Jei kitose valstybėse būna vienas, kartais du skirtingi barjerai (vienas partijoms, kitas rinkiminiams koalicijoms), tai Moldovoje yra net keturi skirtingi³². Nepriklausomi kandidatai turi surinkti bent 3%

³¹ „Opinion on the election law of the republic of Moldova“ prieiga internetu [venice.coe.int/docs/2003/CDL-AD\(2003\)001-e.pdf](http://venice.coe.int/docs/2003/CDL-AD(2003)001-e.pdf)

³² „Moldova parliament elections 2001“ Jorun Lunestad prieiga internetu unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/UNTC/UNPAN019182.pdf

nuo visų balsavusių. Partija norėdama patekti į parlamentą turi surinkti 6 procentus, jei yra sudaroma dviejų partijų rinkiminė koalicija, tai norint praeiti barjerą reikia 9%, jei partijų trys ir daugiau, tai riba pakeliama iki 12%. Iš karto galima pastebėti, kad nors 3% ir yra palyginti nedidelis skaičius, bet pavieniam kandidatui įveikti šią ribą valstybės mastu yra labai sunku, jei ne neįmanoma. Kitas svarbus faktorius yra riba pavienėms partijoms. Labiausiai pasaulyje paplitęs šios ribos dydis yra 5%, gali būti variacijų, bet jos būna į mažesnę pusę. Nė viena iš postsovietinės erdvės valstybių neturi tokio aukšto barjero. Kuo aukštesnis barjeras, tuo mažesnis proporcingumas, tai yra tuo mažiau rinkėjų atiduoti balsai sutampa su vietų pasiskirstymu parlamente. Pagal proporcingumo rodiklį Moldova užima pačią žemiausią vietą regione³³. Jei Estijoje šis rodiklis yra 90%, Lenkijoje 91%, o Lietuvoje, kur naudojama pusiau mažoritarinė sistema turinti daug mažesnę proporcingumo potencialą lyginant su pilnai proporcinga, 78%, tai pilnai proporcingoje Moldovos sistemoje rodiklis tėra tik 72%. Tai reiškia, kad ketvirtadalis rinkėjų balsų tiesiog ignoruojami. Toks aukštas barjeras taip pat stabdo naujų partijų kūrimąsi, nes jos netenka galimybės patekti į parlamentą, taip pat apriojamas mažumų atstovavimas, bet kokia mažuma, kuri sudaro mažiau nei 6% šalies gyventojų automatiškai praranda galimybę dalyvauti valstybės valdyme. Aišku galima kelti argumentą, kad tokioms bendruomenėms gali atstovauti nepriklausomi kandidatai, kuriems yra skirtas mažesnis barjeras, bet pavienis asmuo partinėje sistemoje negali tinkamai ginti kokios nors grupės interesų.

Dar grįžtant prie rinkiminio barjero reikia aptarti balsų kiekį, kurį reikia surinkti partijų rinkiminėms koalicijoms. Tokių koalicijų sudarymas proporcingose sistemose seniai tapo mažų partijų būdu patekti į parlamentą, todėl daugelyje valstybių barjeras koalicijoms yra aukštesnis nei pavienėms partijoms. Prie 5% barjero tai paprastai būna 7%. Bet naujai susikūrusiose rytų ir vidurio Europos valstybėse, kur partinė sistema kuriasi naujai, o rinkiminių koalicijų praktika yra plačiai paplitusi šis rodiklis kiek didesnis, gali siekti 8 procentus. Atskirai reiktų paminėti Čekijos atvejį³⁴, kiekviena koaliciją sudaranti partija pakelia barjerą 5%. Viena partija turi gauti 5% balsų, dvi – 10%, trys – 15%, keturios – 20%. Tokia sistema padaro rinkiminių koalicijų sudarinėjimą visiškai nenaudingą. Moldovos atvejis nėra toks drąstiškas kaip Čekijos, bet ir čia kiekviena prisidėjusi partija pakelia barjerą labai aukštai, darydama priešrinkiminių koalicijų sudarinėjimą nenaudingą. Taip Užkertama dar viena landa mažoms partijoms.

Paskaičiuota, kad jei barjeras būtų sumažintas nuo 6% iki 5%, tai atstovavimo proporcingumas išaugtų 10%³⁵. Iš esamos padėties daugiausiai laimi pagrindinės dielės partijos,

³³ „Opinion on the election law of the republic of Moldova“ prieiga internetu [venice.coe.int/docs/2003/CDL-AD\(2003\)001-e.pdf](http://venice.coe.int/docs/2003/CDL-AD(2003)001-e.pdf)

³⁴ „Opinion on the election law of the republic of Moldova“ prieiga internetu [venice.coe.int/docs/2003/CDL-AD\(2003\)001-e.pdf](http://venice.coe.int/docs/2003/CDL-AD(2003)001-e.pdf)

³⁵ Ten pat

kurios tarpusavyje pasidalina barjero nepraėjusių balsus. Tai reiškia, kad artimiausioje ateityje rinkimų įstatymo pakeitimų barjero srityje nereikia tikėtis.

Sekantis svarbus faktorius yra formulė, pagal kurią skirstomos vietos parlamente. Moldovoje tam naudojama D'Hondt formulė. Pirmiausiai patikrinama, kurios partijos sugebėjo įveikti rinkiminį barjerą, ir ar yra nepriklausomų kandidatų surinkusių daugiau nei 3% balsų.. Tada balsai išdalunami tarp barjerą perėjusių partijų, ir paskirstomi pagal tai, kiek balsų reikia vienai vietai gauti. Partijų balsai tada sudedami su nepriklausomų kandidatų balsais ir 101 surinkęs daugiausiai tampa parlamentarais. Čia vėl reikia pastebėti, kad formulė palanki didelėms partijoms, nes paskirčius tarp jų barjero nepraėjusių partijų balsus net ir surinkęs reikiamą procentą nepriklausomą kandidatą gali nepatekti, nes partiniai kandidatai tiesiog turės daugiau, ir bus pirmesni.

2.4 Gruzijos atvejis

Gruzijos politinės, o tuo pačiu ir rinkimų sistemos pradžia tokia pati kaip kitų dviejų. 1990 metais reformų jėgos laimėjo rinkimus prieš komunistų partiją. Buvo atkurta nepriklausomybė, įkurta prezidento institucija. Bet po šito Gruzijos politinis vystymasis pasuko kitu keliu. Prezidentas buvo nuverstas per pučą, kilo pilietinis karas, kuris truko iki pat 1995. 1992 buvo priimta vieno pereinamojo balso sistema, be jokio rinkiminio barjero, nes valdžia buvo neužtikrinta savo pozicija ir nenorėjo palikti bet kokio nors kiek žymesnio politinio veikėjo, dar tais pačiais metais ši sistema buvo pakeista į paprastesnę, paralelinę, kurioje dalis parlamento narių išrenkama pagal proporcinę sistemą, o dalis pagal mažoritarinę³⁶. Nesant rinkiminio barjero 1992 rinkimuose į parlamentą pateko net 24 partijos. Sekantys parlamento rinkimai įvyko 1995, ir jiems pagaliau buvo įvestas 5% rinkiminis barjeras proporcinio sąrašo dalyje dalyvaujančioms partijoms, taip pat atskiri regioniniai partijų sąrašai pakeisti vienu bendru. Po šių reformų sekė vieni iš labiausiai neproporcingų rinkimų per pastaruosius 20 metų. Net 61,5% rinkėjų atidavė savo balsus už partijas, kurios nesugebėjo peržengti rinkimų barjero, tad valdančioji partija gavo daugiau nei pusę parlamento vietų, nors tesurinko mažiau nei ketvirtadalį balsų³⁷. Kai kurie stebėtojai mano, kad tokie rezultatai buvo pasiekti manipuliuojant balsavimu ir balsų skaičiavimu. 1999 rinkimams barjeras buvo pakeltas dar aukščiau, iki 7%, tikintis

³⁶ “ Elections and Democratic governance in the former Soviet Union: The case of Georgia” Jonathan Wheatley 2004 prieiga internetu www.oei.fu-berlin.de/en/projekte/cscca/downloads/jw_pub_boi.pdf

³⁷ Ten pat

tokių pat rezultatų, kaip ir ankstesniuose. Barjerą sugebėjo peržengti tik trys partijos. Jei ankstesni rinkimai tarptautinės bendruomenės buvo vertinami kaip legitimumas, tai šie jau vertinami prastai, pastebėta daug pažeidimų.

2003 metų rinkimams įstatymai išliko tie patys, bet politinė padėtis pasikeitė, atsirado aktyvi opozicija valdančiajam režimui. Norėdami išlikti valdžioje jie aktyviai manipuliavo rinkimų rezultatais, kas sukėlė vadinamąją „rožių revoliuciją“. 2004 įvyko pakartotiniai rinkimai, kuriuose laimėjo naujosios partijos, bet rinkimų sistema liko nepakeista, su tuo pačiu rinkiminiu barjeru, kuris leido į parlamentą patekti tik 3 partijų atstovams³⁸.

2.5 Rinkiminės sistemos apžvalga

Gruzijoje rinkimai vyksta pagal paralelinę sistemą labiau kryptančią link proporcinės. 150 deputatų išrenkama pagal proporcinę sistemą, kur apygardos dydis yra visa šalis, kiti 85 renkami pagal vienmandatę sistemą, po vieną iš administracinio vieneto, vienintelė išimtis Tbilisio miestas, kurim tenka 10 vietų. Dėl padėties Abchazijoje ir Pietų Osetijoje rinkimai ten nevyksta, tad iš tikro išrenkami tik 75 parlamento nariai³⁹. Vienmandatėse apylinkėse rinkimai vyksta dviejų ratų principu. Iš karto išrenkamas kandidatas, kuris surenka absoliučią daugumą balsų pirmame ture, bet tuo pačiu metu už jį turi balsuoti daugiau nei trečdalis visų apygardos rinkėjų dalyvavusių rinkimuose. Jei tokio nėra skelbiamas antras turas į kurį patenka du surinkę daugiausiai balsų.

Ši kompensuojanti mažoritarinė sistema yra skirta tam, kad būtų išlaikytas pakankamas atstovavimas, bet realus jos veikimas abejotinas. Parlamento sudėtį apsprendžią proporcinis balsavimas, o mažoritarinė sistema daugiau formalumas. Apie tai galima spresti kad ir iš fakto, kad „rožių revoliucijos“ rengėjai apskundė proporcinių rinkimų rezultatus, o į tai, kas vyko mažoritarinėse nekreipė dėmesio ir paliko jų rezultatus galioti⁴⁰.

³⁸ Elections and Democratic governance in the former Soviet Union: The case of Georgia” Jonathan Wheatley 2004 prieiga internetu www.oei.fu-berlin.de/en/projekte/cscqa/downloads/jw_pub_boi.pdf

³⁹ „Georgia: Parliament elections november 2003“ Hans Dieset prieiga internetu <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/UNTC/UNPAN019186.pdf>

⁴⁰ “ Elections and Democratic governance in the former Soviet Union: The case of Georgia” Jonathan Wheatley 2004 prieiga internetu www.oei.fu-berlin.de/en/projekte/cscqa/downloads/jw_pub_boi.pdf

Svarbiausias faktorius, suteikiantis formą visai politinei Gruzijos sistemai yra rinkimų barjeras. Partija norinti patekti į parlamentą turi surinkti virš 7% nuo visų balsavusių rinkėjų balsų. Net su žemesniu – 5% barjeru buvo pasiektas milžiniškas neproporcingumas, kai net 60% rinkėjų balsų buvo iššvaistyta. Aišku dalinai tai galima paaiškinti tuometinio režimo manipuliacijomis, bet pats tokio barjero įvedimas jau yra manipuliacija. Toks aukštas rinkiminis barjeras partijoms negali būti paaiškintas paprasta sistemos evoliucija, šis pakeitimas buvo daromas ne sistemoje atsiradusių problemų, o vien dėl valdančiojo elito interesų. Tai vyksta ir kitose šalyse, bet daug subtiliau, ne taip atvirai.

Gruzijos rinkimų sistema yra sukurta kaip būdas išlaikyti valstybės kontrolę demokratiniais metodais. Kaip paaiškėjo “rožių revoliucijos” metu šis būdas nėra pakankamai veiksmingas, nes tai savo esme, nors ir iškreipiantys proporcingumą, yra pilnai demokratiniai rinkimai. Tad senasis režimas norėdamas išlaikyti kontrolę buvo priversti imtis agresyvaus rezultatų klastojimo, kas galiausiai ir privedė prie žlugimo. Tai, kad perėmę valdžią vadinamieji revoliucionieriai paliko galioti šią tvarką sudaro įspūdį, kad skirtumas tarp jų buvusios valdžios nėra toks jau didelis.

Nepaprastai aukštas rinkiminis barjeras, suformuojantis labai neproporcingą atstovavimą nėra gerai veikiančios rinkimų sistemos požymis, ir nors tai bandoma kompensuoti vienmandatėmis rinkimų apygardomis poveikio nėra.

3. Ukrainos atvejo pristatymas

Pagrindinis dėmesys šiame darbe skiriamas rinkimų sistemoms ir jų kaitai Ukrainoje, bet prieš nagrinėjant jas reikia plačiau pažvelgti į Ukrainą, ir tai, kaip tyrinėtojai vertina joje vykstančius procesus.

Ukrainoje po 1990 vykstančius procesus tiriantys politologai vertina labai įvairiai (kalbame tik apie vakarų politinę mintį, Rusijos politologų požiūris šiame darbe apžvelgiamas nebus). Iš visų šių požiūrių būtų galima išskirti kelias kryptis, kurias reiktų pristatyti atskirai.

Reikia pabrėžti, kad nė vienos iš šių perspektyvų nelaikau teisingesne už kita, tarpusavyje jos beveik nesikerta, bet susipažinus su jomis abiem galima pamatyti daug pilnesnį vaizdą, ir paaiškinti kelias Ukrainos rinkimų sistemų, ir jų poveikio detales, kurios kitaip atrodytų prieštaraujančios bendrai darbo logikai.

Vienas šių požiūrių yra į Ukrainą kaip į valstybę pereinančią iš nedemokratinės santvarkos į demokratinę, procesą vertinant taip vadinamoje „tranzitologijos“ paradigmoje⁴¹. Čia pagrindinė tyrimo kryptis yra politinis elitas, ir jo poveikis demokratijos raidai.

Kitas, labai skirtingas požiūris į Ukrainą yra per demografinę prizmę, kuris labai sustiprėjo po kelių pastarųjų rinkimų, kurių rezultatai parodė didelę skirtį regioniniu pagrindu tarp įvairių partijų rėmėjų. Bandoma surasti, kokia skirtis – regioninė, etninė, lingvistinė ar kokia kita, turi tam didžiausią įtaką.

Dar reiktų paminėti tai, kad Ukraina nuo pat 1990 svyruoja tarp prezidentinio ir pusiau prezidentio ar net parlamentinio valdymo tipų, kas kaip buvo minėta kalbant apie partinės sistemos atsparumą.

3.1 Ukraina kaip valstybė patirianti perėjimą į demokratiją

„Tranzitologinė“ paradigma tradiciškai daugiausiai dėmesio skiria politinio elito elgsenai perėjime iš vienos santvarkos į kitą. Ankstyvieji šios krypties teoretikai (J.J. Linz, G.O'Donnell, P. Schmitter) autoritarinių režimų perėjimą į demokratinius nagrinėjo kaip tiesinį procesą, nenumatydami jokių alternatyvų. Net minimalus režimo liberalizavimas buvo pateikiamas kaip judėjimas pilnavertės demokratijos link⁴². Visame procese buvo išskiriami du pagrindiniai etapai – perėjimas į demokratinį režimą ir demokratijos konsolidacija. Bet trečioji demokratizacijos banga (Rusija, Baltarusija, Ukraina, didžioji dalis Kaukazo valstybių) parodė, kad jei valstybėje surengiami vieni laisvi konkurenciniai rinkimai tai dar nereiškia kad perėjimas į demokratiją pavyko, ir dabar belieka ją rutinizuoti.

Kitas trūkumas buvo tai, kad skiriant daug dėmesio pagrindinių politinių veikėjų (elito) elgesiui buvo atsiribojama nuo istorinių ir struktūrinių sąlygų, kuriose vyksta procesas. Prasidėjus trečiajai demokratizacijos bangai į tai buvo žiūrima kaip į galimybę sukurti demokratinius režimus, ir tikėta, kad jie gyvuos neatsižvelgiant į tolimesnius procesus.

⁴¹„Nepastovus posovietinės Ukrainos politinis režimas ir demokratijos konsolidavimo perspektyvos“ Živilė Šatūnienė Politologija 2006/1

⁴² „Nepastovus posovietinės Ukrainos politinis režimas ir demokratijos konsolidavimo perspektyvos“ Živilė Šatūnienė Politologija 2006/1

Tyrėjai išskiria elito elgesį į tris pagrindinius tipus. Elitas valstybėje gali būti konsensualiai vieningas⁴³, kai jokia iš grupių nedominuoja, ir skirtingos grupės turi bendrą sutarimą bent dėl pagrindinių valstybės vystymosi krypčių. Konkurencija šioje sistemoje yra teigiamos sumos žaidimas, paremtas kompromisais. Šios srities tyrinėtojai šį variantą laiko idealiu demokratijos vystymuisi. Antrasis tipas yra taip vadinamas „suskilęs“, nevieningas, čia tarpusavyje konkuruoja dvi stovyklos, tarp kurių beveik nevyksta konstruktyvus kontaktas, o politinės sistemos galios centrai yra ne derybu objektas o kovos priemonė. Šiame variante laimėtojas pasiima viską, ir kompromisų negali būti. Šiame variante pagal tyrinėtojus demokratija gali egzistuoti, bet ji bus nestabili ir neefektyvi. Trečias idealus modelis yra ideologiškai vieningo elito modelis, kuriame visiškai dominuoja viena ir tik viena elito grupė. Valdžios struktūros yra praktiškai kontroliuojamos, o kitos elito grupės yra per silpnos kad galėtų konkuruoti. Šis modelis laikomas pačiu nepalankiausiu demokratijai.

Bet reikia suprasti, kodėl ir kaip demokratija tampa vienintele galima alternatyva. Naujasis požiūris buvo toks, jog demokratija tampa pripažinta ir veikiančia tada, kai ji tampa naudingiausia režimu visoms pagrindinėms besivaržančioms dėl valdžios elito grupėms. Tai pateikiama kaip pagrindinis kriterijus būtinas demokratijos konsolidacijai⁴⁴.

Pereikime prie konkretaus Ukrainos atvejo. Perėjimo į demokratiją pagrindai buvo padėti dar 1985, prasidėjus Gorbačiovo „glasnost“ ir ėmus formuoti neformalioms grupėms, reprezentuojančioms socialinius ir ekonominius interesus. Atsirado grupė kurią galima vadinti „demokratine“ nors ji veikė komunistų partijos viduje. 1990 Ukrainos SSR aukščiausiosios tarybos rinkimuose ši grupė surinko apie trečdalį vietų aukščiausioje taryboje. Atsirado pirmoji politinio elito struktūrizacija – į dvi ganėtinai chaotiškas stovyklas. Tiksliau identifikuoti jėgas veikusias iki 1994 rinkimų trukdo trys pagrindiniai veiksniai:

- 1) Daugelis vadinamųjų demokratų iki pat 1994 liko komunistų partijoje, net 85% visų parlamentarų įvardino save komunistais.
- 2) Nepriklausomybės paskelbimas skatino fragmentaciją komunistų viduje –dalis perėjo į „demokratų“ pusę, kiti tapo Sovietų Sąjungos atkūrimo siekiančiais radikalais, trečią emė formuoti nuosaikesnes, centristines jėgas
- 3) Po Sovietų Sąjungos žlugimo nemaža dalis „demokratų“ transformavosi į keletą radikalių nacionalistinių judėjimų, kurių prioritetai buvo nepriklausomybė nuo Rusijos, o ne demokratinės santvarkos kūrimas.

⁴³Ten pat

⁴⁴ „Nepastovus posovietinės Ukrainos politinis režimas ir demokratijos konsolidavimo perspektyvos“ Živilė Šatūnienė Politologija 2006/1

Artėjant 1994 rinkimams politinio elito struktūroje jau buvo trys elementai: prieš reformas ir nepriklausomybę nusiteikę komunistai, ribotų pertvarkų siekiantys centristai ir nacionalistai, tapatinantys save su demokratais.

Politinės „žaidimo taisyklės“ Ukrainoje buvo formuojamos labai ilgai – konstitucija galutinai buvo priimta tik 1996, iki tol įtaka sistemoje tarp konkuruojančių grupių veikė daugybė situacinių ir mažai kontroliuojamų veiksnių. Penki Ukrainos konstitucijos projektai (1991 m., 1992 m., 1993 m., 1995 m., 1996 m.)⁴⁵ buvo įvairios pusiau prezidentinės ir visiškai prezidentinės sistemos modifikacijos, visiškai atmetant kompromisinį jėgų pasidalinimą sistemoje. Galiausiai priimta versija galėjo būti nurodyta kaip pusiau prezidentinė, bet pastarųjų metų įvykiai rodo, kad tai nebuvo priimtina visiems pagrindiniams politinės erdvės aktoriams.

Net ir po tokio ilgo svarstymo, o gal kaip tik dėl to, konstitucijoje numatytos „žaidimo taisyklės“ buvo nuolat peržiūrimos. Kiekvienos Rados kadencijos metu būdavo inicijuojamos konstitucinės santvarkos pataisos. Bet pagrindinės „taisyklės“ išliko tos pačios, nes pataisos neatnešdavo radikalių pokyčių

Šis nepastovumas persidavė it į rinkimų reglamentavimo sritį. Buvo nuolat keičiamos rinkimų sistemos, apie ką dar bus daug ir išsamiai kalbama šiame darbe.

Be formalių, įstatymais apibrėžtų žaidimo taisyklių egzistuoja ir neformalios, kurios yra tik valdančiojo elito susitarimo reikalas. Kalbant apie šią sritį Ukrainoje reikia paminėti tokius svarbius pokyčius:

1) Valstybinės nuosavybės kiekio mažėjimas, ir valstybės kišimosi į verslą ribojimas Ukrainoje buvo labai lėtas. Privatizavimas vyko daug lėčiau nei kaimynėse demokratinėse valstybėse, tad valstybės vaidmuo ekonomikoje net ir po dešimties nepriklausomybės metų buvo didelis, ir tik paskutiniu pastarieji metai pagaliau panaikino šią tendenciją. Bet kol valstybė valdė didelį kiekį įmonių, tol politinis elitas turėjo svertus, kuriais galėjo manipuluoti. Net ir po „oranžinės revoliucijos“ valstybė tebekontroliuoja nemažą BVP dalį Ukrainoje, tuo palikdama šį faktorių labai svarbiu.

2) valstybinis monopolis žiniasklaidoje buvo panaikintas dar pačioje nepriklausomybės pradžioje, ir tarptautiniai ekspertai sutinka, kad jie atitinka demokratijai keliamus reikalavimus. Problema atsiranda tame, kad pagrindinius laikraščius ir televizijos stotis kontroliuoja su viena ar kita elito grupe susiję oligarchai. Tad galima teigti, kad žiniasklaida vis dar yra kontroliuojama, ir gal net ne mažiau, o labiau. Smulkieji žiniasklaidos biznio dalyviai, kurie atsirado po nepriklausomybės ir būtų galėję užtikrinti didesnę skaidrumą tiesiog neišgyveno ekonominės konkurencijos sąlygomis.

⁴⁵ Ten pat

Pagal freedomhouse organizacijos žiniasklaidos laisvės reitingus Ukrainoje žiniasklaidos laisvė nuo 1997 ne didėjo, o nuosekliai mažėjo.

3) Valstybės tarnybos reforma Ukrainoje yra viena iš problematiškų sričių, taip suteikiant elitui galimybes telkti savo galią per šias institucijas. Administracinis aparatas ir jo išlaikymo išlaidos tik didėja. Mokesčių sistema yra yra nelanksti ir trukdo užsienio investicijoms. Tarp 1994 ir 1999 valstybės tarnautojų skaičius padidėjo ketvirtadaliu⁴⁶. Bet koks bandymas reformuoti susiduria su tuo, kad pagrindinės partijos yra priklausomos nuo vietos valdžios regionuose, kuri gali panaudoti savo organizacinį resursą kovoje dėl balsų, o tai išlieka viena iš pagrindinių politinės paramos užsitikrinimo priemonių

4) Teismų reforma, nors ir vykdoma, bet nepasiekė savo tikslų, o tik dar labiau pablogino padėtį. Teismai turėtų veikti kaip atsvara kitoms valdžios šakoms, bet kai visa teismų vadovybė yra skiriama kitų valdžios šakų, tuo padarant ją priklausoma.

Visi šie faktoriai sustiprino neformalių „žaidimo taisyklių“ poveikį Ukrainoje vykstantiems procesams. Politinis elitas yra suskilęs, ir nors stengiasi susitarti, kokių taisyklių bus laikomasi, bet tuo pačiu metu atsiriboja nuo to, kad privalomai laikysis priimtų taisyklių⁴⁷.

Politikos elito santykiai su verslu Ukrainoje gali būti vadinami artimais. Politinis elitas ir verslo elitas čia dažnai sinonimai. Verslo sluoksnis buvo formuojamas valstybės iniciatyva, jam nuo pat valstybės kūrimo pradžios buvo leista dalyvauti valstybės valdyme. Nemažas dalis partijų buvo ne tik finansuojamos, bet ir įsteigtos ir vadovaujamos verslininkų. Po 1998 rinkimų parlamente buvo 127 verslininkai 28% visų deputatų⁴⁸.

Kitas svarbus laikotarpys nuo 1990 faktorių yra prezidento instituto reikšmė. Dėl sudarytų „žaidimo taisyklių“ šio posto galia tik išaugo ir grupė kurios remiamas kandidatas užimdavo prezidento postą gaudavo į savo rankas ir visą eilę papildomų, neoficialių galios svertų, todėl konkurencija dėl prezidento posto ir yra tokia didelė

Ukrainoje verslo sluoksnis nėra atskiras nuo valdžios galios segmentas, net ir pasibaigus aktyviai privatizacijai valdantysis elitas lieka neatsiejamas nuo verslo, nes abejotino teisėtumo būdais įgyje turtą verslininkai bijo jį prarasti, ir stengiasi išlaikyti valdžios paramą. Klaninė, konkuruojanti verslo struktūra tik dar labiau skatina verslo kišimąsi į politiką, per savas politines organizacijas. Tai buvo įtvirtinta dar pradžioje nepriklausomybės pradžioje, verslo atstovai, kurie paremdavo viena ar kitą politinę partiją ar kandidatą ne tik gaudavo jo neoficialią paramą už tai, bet ir būdavo paskiriami į realią galią turinčius postus – 1992 laimėjus Kučmai prezidento rinkimus jo administracijoje postus

⁴⁶ “Nepastovus posovietinės Ukrainos politinis režimas ir demokratijos konsolidavimo perspektyvos” Živilė Šatūnienė Politologija 2006/1

⁴⁷ “Nepastovus posovietinės Ukrainos politinis režimas ir demokratijos konsolidavimo perspektyvos” Živilė Šatūnienė Politologija 2006/1

⁴⁸ Ten pat

gavo net 25 daugiau ar mažiau žinomi jį parėmę verslininkai. Verslo atstovų noras ne tik kontroliuoti, bet ir dalyvauti yra galima sakyti dar viena iš Ukrainos politinės sistemos unikalių bruožų. Unikalus ne pats reiškiny, tai pasitaiko daugelyje valstybių, unikalūs to mastai. Nors pastaruoju metu galima pastebėti panašių procesų suaktyvėjimą ir aplinkinėse valstybėse (Darbo ir Tautos prisikėlimo partijos Lietuvoje, panašios partijos Latvijoje ir Estijoje). Bet jei kitose šalyse tai yra vienetiniai pavyzdžiai, tai Ukrainoje tai jau tapo neatsiejama politinio gyvenimo dalimi.

Analizuojant Ukrainą pagal „tranzitologijos“ paradigmą galima padaryti keletą galutinių išvadų. Per nepriklausomybės laikotarpį verslo sluoksniai (faktiškai keletas tarpusavyje konkuruojančių klanų) konsolidavo savo pozicijas Radoje, perėmė beveik visų pagrindinių žiniasklaidos priemonių kontrolę, net išrinkus nepriklausomą nuo verslo interesų raidą ji turėtų skaitytis su šiais galios centrais.

1994 – 1998 valstybės atsitraukimas iš verslo sektoriaus buvo labai nežymus, valdymo reformos neplanuojamos ir nevykdomos, tad galios centrai buvo daugiau neformalūs nei formalūs, o neformaliosios įtakos darymo priemonės daug veiksmingesnės ir lengviau pasiekimos. Padėtis pasikeitė 1998 kai komunistai pasirinko antisisteminės jėgos kelią ir likusios dvi rados perėjo į ryškia priešpriešą dėl valdžios. Neformalieji galios svertai, ir nustatytos „žaidimo taisyklės“ tapo neparankūs šioje kovoje, ir abi stovyklos pradėjo kovoti dėl jų, ir naikinti kai kuriuos, vien dėl to kita pusė neįgytų daugiau galios. Šiuo laikotarpiu (1998 – 2002) žiniasklaida iš valstybės kontrolės pilnai perėjo į privačias rankas, bet tai buvo vienai ar kitai politinei kryptiai palankūs oligarhai. Skilimas politinio elito viduje bėgant metams nemažėjo, o tik didėjo, epogėjų jis pasiekė „oranžinės revoliucijos“ metu, kai abi stovyklos priėjo iki atviros konfrontacijos. Iki to buvo prieita nepavykstant pasidalinti galios svertų ir pasiekti susitarimų, kurių kita pusė laikytusi.

Esamuojų metu, kai Radoje tiek verslo interesų, bet koks su šia problema susijęs spendimas bus matomas kaip bandymas pakenkti vienam ar kitam klanui, ir tik paaštrins konfliktą. Būtų galima teigti, jog verslo ir valstybės santykiai Ukrainoje sąlygoja tai, jos valdžioje visa laiką bus viena iš oligarchų remiamų politinių sąjungų, remiama verslo klanų. Kitaip tariant liberalios demokratijos konsolidavimo galimybės yra labai mažos, bet jau artimiausiu metu. Verslas nors ir turi žiniasklaidos kontrolę, bet masių konsolidavimui reikia kažko daugiau. Verslo interesai nėra pakankamai efektyvi konsoliduojanti jėga, su kuria galėtų save tapatinti masės. Vienintelis sėkmingas masių panaudojimo atvejis Ukrainoje

3.2 Regioninio, etninio ir lingvistinio susiskaldymo svarba Ukrainoje

Kitas požiūris į procesus Ukrainoje palieka verslą ir jo interesus nuošali ir tiria tai, kaip politinės sistemos palaikymą įtakoja įvairūs valstybės gyventojų susiskirstymai į grupes. Bandoma suprasti, kaip viena ar kita grupė palaiko esamus politinius lyderius ir politinę santvarką.

Pirmas dalykas, kuris svarbus tiriant Ukrainą šia perspektyva yra tai, jog net net 11 milijonų jos gyventojų save lako rusais⁴⁹, tuo sukurdami didžiausia etninę mažumą Europoje ir suteikdami Ukrainos ir Rusijos santykiams naujas dimensijas.

Tiriant šias problemas dažnai sunku atskirti, kuris iš faktorių – kalba, tautybė ar gyvenamoji vieta yra svarbiausias. Tai apsunkina tai, kad daugelis mažumų kalba savo kalba ir gyvena labai koncentruotose teritorijose. Ukrainoje žmonės, laikantys save ukrainiečiais didžiuosiuose miestuose kalba pagrinde rusiškai. Toks segmentas leidžia geriau kontroliuoti kalbos poveikį tyrimo rezultatams. Didžioji etninių mažumų dalis gyvena šalies šiaurėje ir rytuose, bei didžiuosiuose miestuose.

Peržiūrėjime tris sudedamąsias dalis atskirai, pradėdami nuo gyvenamosios vietos. Vienas teoretinis požiūris mato ją kaip tik dar vieną būdą pažymėti kitus du skirtumus – kalbą ir etniškumą. Regionų skirtumai atsiranda tik iš kalbų ir etnoso skirtumų. Kitas požiūris į regioną yra toks, kad istoriniai įvykiai, ekonominė infrastruktūra ir kiti nuo vietos priklausomi veiksniai sukuria skirtumus, kurie nepriklauso nuo kalbos ar etniškumo.

Ukrainoje regioninio faktoriaus svarba yra didelė. Po egzistavimo Sovietų Sąjungoje dauguma ukrainiečių prarado savo kalbą, ir nemaža dalimi etniškumą, tad regiono faktorius išliko stipria rišamąją jėga, pakeičiančia kitas. Bet šis faktorius ir dalina Ukrainą. Didelė dalis autorių išskiria Ukrainos pasidalinimą į rytus ir vakarus. Yra plečiančių šią teoriją toliau ir įvedančių dar smulkesnį skirstymą⁵⁰. Šis regioninis skirstymas ypač ryškiai pasimatė pastarųjų rinkimų rezultatuose, kur parama partijoms turi labai aiškiai pasiskirsčiusius regionus.

Etniškumas ne tik neišnyko susidūręs su globalizacija, o tik įgavo naujas, stipresnes formas. Demokratijose jis yra svarbus jėgų mobilizacijos įrankis. Egzistuoja daugybė teoretinių požiūrių į jį. Primordialistai teigia, jog etniškumas yra kažkas natūralaus, paremto kultūra, kalba ir religija, kurios lengvai suformuoja ribą „mes/jie“⁵¹. Konstruktyvizmo sekėjai etniškumą laiko socialiniu konstruktu, kurį viena karta perduoda kitai.

Penktadalis Ukrainoje gyvenančių rusų padaro etniškumą svarbiu mokslininkams ir valdžios atstovams. Ukrainietiškas etniškumas ilgą laiką (dar nuo carinės Rusijos) buvo draudžiamas ir

⁴⁹ “Examining rival theories of demographic influences on political support: The power of regional, ethnic and linguistic divisions in Ukraine” Lowell W. Barrington *European Journal of Political Research* 2002 prieiga internetu arjournals.annualreviews.org/doi/abs/10.1146/annurev.soc.32.061604.123144 -

⁵⁰ “Examining rival theories of demographic influences on political support: The power of regional, ethnic and linguistic divisions in Ukraine” Lowell W. Barrington *European Journal of Political Research* 2002 2002 prieiga internetu arjournals.annualreviews.org/doi/abs/10.1146/annurev.soc.32.061604.123144 -

⁵¹ Ten pat

stabdomas, kai tuo metu rusiškasis buvo skatinamas. Paskutinių metų įvykiai Ukrainoje iškelė etniškumą į priekines pozicijas.

Kalba sudaro svarbia grupės identiteto dalį, leisdama jos nariams laisvai bendrauti tarpusavyje. Ukrainos atveju kalbos problema iškeliamą net prieš etniškumą daugelio tyrėjų⁵².

Teoretinėje plotmėje kalba palaiko tiek komunikacines, tiek simbolines funkcijas, taip leisdama sukurti etninį identitetą ir nustatyti grupės ribas. Kitas paaiškinimas būtų tai, jog kalba yra svarbi pati savimi, kaip grupės pagrindas. Dabartinėje politinėje plotmėje kalba svarbi tuo, kad informacija perduodama per kalbą, ir tie, kurie kalba viena kalba gaus vienodą informaciją.

Skirties atsiradimo laikotarpis yra nurodomas istorinėje plotmėje – iki pat Antro pasaulinio karo Ukraina egzistavo dviem dalimis – rytine, kuri buvo Rusijos Imperijoje, o šiai žlugus tapo SSSR dalimi, ir vakarine, kuri iš pradžių buvo Austro-Vengrijos imperijos, o po to iki 1939 Lenkijos sudėtyje. Visos skirties linijos egzistuojančios dabartinėje Ukrainoje vienaip ar kitaip susijusios su riba tarp šių dviejų teritorijų. Nuo 1945 vykusią migraciją iš kitų Rusijos dalių, daugiausiai į miestus kiek pakeitė šias ribas, bet pagrindas išlieka tas pats.

Iki nepriklausomybės paskelbimo kalbos padėtis Ukrainoje buvo problematiška, tik 66% gyventojų 1989 m. Deklaravo ukrainiečių kaip savo gimtąją kalbą. Padėtis su dėstymu mokyklose buvo dar prastesnė, čia buvo pasiskirstyta per pusę. Po nepriklausomybės atgavimo prasidėjo mokyklų derusifikacija, bet bendra padėtis nuo to pasikeitė nežymiai.

2002 atlikti tyrimai parodė, kad regiono svarba Ukrainoje yra procentaliai didesnė nei etniškumo ar kalbos, tai reiškia didelius regionus skirtumus, peržengiančius net tautybės ir kalbinės grupės rėmus. Taip pat tyrimas parodė labai mažą paramą tiek valdančiajam lyderiui, tiek pačiai politinei santvarkai.

4. Ukrainos rinkiminės sistemos raida

Rinkiminės sistemos parinkimas ir pokyčiais Ukrainoje ir davė pagrindą šiam darbui. Šių sprendimų radikalumas leidžia palyginti visas tris pagrindines rinkiminių sistemų rūšis vienoje valstybėje, kas kitur pasaulyje būtų beveik neįmanoma dėl to, kad rinkiminė sistema tradiciškai būna vienas iš stabilesnių politinės sistemos elementų it pokyčiai joje daromi tik išskirtiniais atvejais. Ukrainoje trys rinkimų sistemos buvo išbandytos vieni po kitų sekusiuose rinkimuose. Aišku kokį efektą tai turėjo reikia tirti atsižvelgiant į aukščiau išvardintus faktorius – politinės sistemos naujumą,

⁵²Ten pat

verslo sektoriaus įtaką, regioninį ir istorinį susiskaldymą. Bet tik rinkimų sistema visa tai perkelia į realią parlamentinę galią, ir kiekviena rinkimų sistema skirtingai reaguoja į šiuos veiksnius.

Ukrainos rinkiminė sistema nuo savo sukūrimo patyrė kardinalius pakeitimus. Pirmieji rinkimai kuriuose dalyvavo daugiau nei viena partija buvo surengti 1994. Buvo pasirinkta vienmandatė dviejų ratų sistema. Kiekviename rinkiminiame vienetė – apygardoje buvo išrenkamas vienas kandidatas. Į antrą turą patekdavo du surinkę daugiausiai balsų pirmajame ture, jei niekas pirmame ture negaudavo absoliučios balsų daugumos⁵³.

Tuo metu Ukrainoje veikė daugybė partijų, kurios daugiausiai kūrėsi regioniniu ir etniniu principu, ir neturėjo visą šalį apimančios bazinės struktūros. Regioninis faktorius pasireiškė labai stipriai, kiekviena interesų grupė, o tokių jaunoje demokratijoje dar buvo ne itin daug siekė savo konkrečių tikslų ir tikėjosi juos įgyvendinti kai juos išrinks. Kadangi rinkėjai irgi dar nebuvo perpratę parlamentinės sistemos veikimo principų balsavo jie irgi pagal savo regioninius interesus.

Daugelis komentatorių tuo metu manė, kad mažoritarinė rinkimų sistema gali padėti sumažinti partijų skaičių parlamente, tuo pačiu metu suteikdama daugiau šansų mažoms partijoms nei klasikinė Westminsterio „First past the post“ sistema. Kitas jų matomas privalumas buvo tai, kad antrasis turas leis partijoms suformuoti taktinius susitarimus, kurie vėliau padės joms geriau bendradarbiauti parlamento darbe⁵⁴. Tai buvo pavyzdys to, kad politinės teorijos pilnai pasitvirtinančios vienoje terpėje gali būti visiškai klaidingos dirbtinai perkeltos į kitą istorinę ir geopolitinę vietą.

Rinkimų rezultatai parodė, kad apžvalgininkai klydo. Pirmiausiai heterogeniška partijų palaikymo kilmė leido į parlamentą patekti daugybei deputatų su siaurais, vietiniais interesais, kurių nedomino valstybės masto projektai. Kita to pasekmė buvo tai, kad į parlamentą pateko net 14 skirtingų partijų, kaip tik tas scenarijus, kurio buvo tikėtasi išvengti. Pasireiškė ir jau teorinėje šio darbo dalyje nurodyta mažoritarinių sistemų problema – neproporcingumas. Partija, kuri surinko tik 13% rinkėjų balsų gavo net 23% vietų parlamente⁵⁵. Mažesnėms partijoms ši sistema suveikė visiškai atvirkščiai, ir jų gautas vietų skaičius buvo daug mažesnis už balsų procentą. Nebuvo ir prognozuotų antro turo taktinių aliansų, nes daugelis partijų vertino savo rėmėjų bazes kaip pakankamas pergalei. Kita problema buvo tai, kad mažoritarinė sistema leido į valdžią patekti vietinio lygio lyderiams, kuriems tam nereikėjo jokios partijos paramos. To pasekoje kažkur pusė nuo visų išrinktų buvo nepriklausomi kandidatai⁵⁶. Dar viena rinkimų įstatymo sukelta problema buvo tai, kad tam, jog rinkimai būtų laikomi įvykusias juose turėjo dalyvauti bent pusė nuo visų sarašę esančių rinkėjų, tad

⁵³ “Ukraine: the perils of majoritarianism in a new democracy” Sarah Birch www.idea.int/esd/upload/ukraine.pdf

⁵⁴ Ukraine: the perils of majoritarianism in a new democracy” Sarah Birch

⁵⁵ Ten pat

⁵⁶ Ten pat

net ketvirtadalis vietų parlamente liko neužpildytos. Galutinai jas užpildyti užtruko dar du metus. Visi šie procesai tik dar labiau sumažino rinkėjų pasitikėjimą partijomis ir pačia politine sistema.

Po 1994 rinkimų visi suprato, kad pakeitimai rinkiminėje sistemoje būtini. Mažoritarinė sistema visiškai nepasitvirtino, ir nesuteikė lauktojo stabilumo, kurio buvo siekiama. Vienintelis teigimas bruožas buvo regionų atstovavimas, bet tai buvo tik simbolinis privalumas, nes tie atstovai taip ir nesugebėdavo priimti savo regionui naudingų sprendimų. Pusiau proporcinė sistema buvo siūloma dar 1993, bet tada rada nubalsavo prieš, nes buvo manoma, kad toks partijų išitraukimas nebus naudingas⁵⁷.

Sekantys 1998 rinkimai jau vyko pagal naują sistemą. Buvo pasirinkta paralelinė sistema, kurioje dalis deputatų renkama pagal mažoritarinę sistemą, o dalis pagal proporcinę. Deputatų skaičius buvo išdalintas po lygiai proporcinei ir mažoritarinei dalims. Ši sistema buvo laikoma geresne už pirmąją daugeliu punktu, buvo tikimasi kad tai atneš stabilumą, bet tuo pačiu ir užtikrins regionų atstovavimą šiuose rinkimuose vietoj 14 partijų į parlamentą pateko tik 8. Proporcinei daliai buvo nustatytas 4% rinkiminis barjeras norint patekti į parlamentą.

2002 metų rinkimai vyko irgi pagal šį paralelinį modelį, ir vėl per barjerą sugebėjo peržengti 8 partijos, bet šiuose rinkimuose buvo labai aktyviai išnaudojama priešrinkiminių koalicijų, partinių blokų taktika, net 5 iš aštuonių laimėjusių dalyvių buvo tokios koalicijos.

2005 Ukrainos konstitucijoje buvo padaryti pakeitimai, tiesioginis 2004 vykusių derybų rezultatas. Šia pakeitimai Ukraina iš Prezidentinės respublikos pavertė pusiau prezidentine. Tuo pačiu buvo pakeista ir rinkimų sistema. Iš paralelinio modelio buvo pereita prie pilnai proporcinio. Pagal šį modelį įvyko rinkimai 2006. Sistemos pakeitimas laukto stabiluma taip ir neatnešė, nes jau nutarta, kad greitai metu vyks nauji parlamento rinkimai.

4.1 Dabartinė Ukrainos rinkiminė sistema

Šiame darbe kalbama tik apie parlamento rinkimus, ir jų sistemos pasirinkimą. Nors lyginamoji parlamento rinkimų svarba gali būti ir mažesnė nei pilnai parlamentinės sistemos valstybėse, prezidento rinkimų svarba net didesnė, kai kuriais aspektais.

Šiuo metu pagal Ukrainos rinkimų įstatymą „Dėl liaudies deputatų išrinkimo“⁵⁸ rinkimų sistema šalyje yra pilnai proporcinė. Tai numatančios įstatymo pataisos įsigaliojo 2005 spalio 1. kaip

⁵⁷ Ukraine: the perils of majoritarianism in a new democracy” Sarah Birch

⁵⁸ <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=annot> Ukrainos įstatyminė bazė

iki to buvo prieita buvo kalbama aukščiau esančiame skyriuje, tad čia bus koncentruojamasi ties rezultatais.

Pagal įstatymą tautos atstovai yra renkami pagal pilnai proporcinę sistemą iš politinių partijų pateiktų kandidatų sąrašų. Kiek kandidatų bus išrinkta, ir koks bus Rados dydis yra nustatoma konstitucijos, šiuo metu tai yra 450 deputatų. Šie kandidatai yra renkami daugiamandatėje apygardoje, kurią sudaro visa šalies teritorija.

Kaip formuluoja įstatymas teisę teikti kandidatus turi galintys balsuoti Ukrainos piliečiai, bet ši teisė yra išreiškiama per partijas. Kiekviena partija ar partijų blokas turi teisę pateikti ne daugiau kaip 450 kandidatų, kurie yra įtraukiami į vieningą tos partijos ar bloko sąrašą. Kandidatu gali tapti kiekvienas turintis teisę balsuoti ir sulaukęs 21 metų.

Partija norėdama pateikti paraišką dalyvavimui rinkimuose turi būti įregistruota ne mažiau nei metai iki rinkimų datos, kandidatų siūlymas prasideda 119 dienų prieš rinkimus ir baigiasi iki jų likus 90 dienų. Rinkimai gali būti dviejų rūšių – įprastiniai, rengiami pasibaigus konstitucijoje nustatytam aukščiausiosios Rados įgaliojimų laikui, jiems surengti nereikia jokių specialių potvarkių, ir jie yra rengiami paskutinį kovo sekmadienį tų metų, kuriais baigiasi ankstesnės Rados įgaliojimai⁵⁹. Arba gali būti neeiliniai, kaip kad buvo 2007, tad šiam atvejui skirsime kiek daugiau dėmesio.

Su šiuo įstatymo punktu susijusi visa pastarųjų metų politinė krizė, nes kai prezidentas 2007 metų balandžio 2 dieną paskelbė dekretą, pagal kurį paleidžiamas parlamentas, šis atsakė skirstytis. Pagal įstatymą rinkimai turėjo įvykti per 60 dienų nuo dekreto paskelbimo, bet įvyko jie tik rugsėjo 30, prezidentui pagaliau pasiekus tam tikrą susitarimą su Rados lyderiais.

Rinkimai vykdomi vienoje bendroje rinkimų apygardoje, kurią sudaro 225 teritorinės rinkimų apygardos, šis skaičius yra ankstesnių, mažoritarinių sistemų palikimas. Kiekvieną iš šių apygardų skaičiavimo lengvumo tikslu dar skirstoma į smulkesnes apylinkes.

Deputatų mandatai yra padalinami tarp partijų rinkimų sąrašų pagal surinktų balsų proporcijas, partijos surinkusios mažiau nei 3 procentus balsų dalybose nedalyvauja. Vietos parlamente skirstomos pagal tai, kokia eilė yra nurodyta partiniame sąrašė.

Mandatai partijoms dalinami pagal didžiausios liekanos metodą – Hamiltono paskyrimų metodą, naudojantį Hare formulę. Pirmiausiai gaunama kvota, kiek balsų reikia gauti norint užimti vieną vietą parlamente, tada partijoms padalinami mandatai pagal tai, kiek tokių kvotų yra už jų surinktus balsus. Po šio dalinimo dažniausiai lieka neišdalintų mandatų, tad čia žiūrima, kuriai partijai liko didžiausias neišnaudotas kvotos likutis, ir jai atiduodamas mandatas, jei dar liko mandatų juos

⁵⁹ <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=annot> Ukrainos įstatyminė bazė

gauna partijos su didžiausiomis liekanomis, kol mandatų nelieka. Šis metodas neteikia pranašumo nei didelėms nei mažoms partijoms, bet kartais juo gaunami rezultatai gali būti ganėtinai paradoksaliūs⁶⁰.

Kas krinta į akis peržvelgus Ukrainos rinkiminę sistemą yra stebėtinai žemas rinkiminis barjeras – tik 3 procentai tiek partijoms, tiek partijų blokams. Barjeras yra tas faktorius, kuris apsaugo pilnai ir pusiau proporcinę sistemas nuo per didelio partijų skaičiaus parlamente, tuo pačiu tikslu yra atskiras barjeras jungtiniams apsaugantis nuo smulkių partijų. Ukrainos pasirinktas barjeras yra labai žemas, ir yra gan neįprastas jaunai demokratijai. Kitas faktorius vertas paminėjimo yra uždaras partinis sąrašas, kuriam rinkėjų nuomonė neturi jokios įtakos, iš karto galima pasakyti, kad tokiu būtu sumažėja rinkėjų aktyvumas, nes dingsta galimybė įtakoti, kokia būtent asmenybė pateks į valdžią, aišku galima paaiškinti tuo, kad rinkėjams tokia sistema būtų pernelyg sudėtinga, bet už šio argumento dažnai slypi partijų vadovybės nenoras rizikuoti savo vietomis parlamente. Visais kitais atžvilgiais Ukrainoje yra taikoma standartinė pilnai proporcinė rinkimų sistema, beveik niekuo nesiskirianti nuo taikomos kitose Europos šalyse, tad visi įpatumai atsiranda iš to, kaip ši sistema veikia unikaloje Ukrainos politinėje aplinkoje.

4.2 2006 ir 2007 rinkimų Ukrainoje rezultatai

Laikas nuo teorijos pereiti prie praktikos - pačių rinkimų vykdymo ir jų rezultatų. Šiame darbe bus susitelkta ties 2006 ir 2007 metais, nes šiuos rinkimus kai kuriais aspektais galima būtų vertinti kaip vieną bendrą atvejį. Tai lemia nedidelis laiko tarpas tarp rinkimų, ta pati rinkimų sistema ir tos pačios pagrindinės konkuruojančios partijos.

Pradėti reiktų nuo padėties prieš 2006 rinkimus, kurie buvo pirmieji pagal naująją pilnai proporcinę sistemą. Čia dar reiktų sugrįžti prie faktorių, kurie lėmė šios sistemos atsiradimą. Proporcinė rinkimų sistema buvo priimta kaip dalis kompromiso tarp prezidento ir parlamento, kuriuo taip pat dalis prezidento galių buvo perduota parlamentui, taip priartinant Ukrainą prie parlamentinės valstybės statuso, nors dabar ją greičiau reiktų vadinti pusiau prezidentine. Kadangi tai nėra oficialiai skelbiama galima spėti, kad tokiu žingsniu prezidentas siekė pirmiausia įtvirtinti savo partijos pozicijas, nes iš ankstesnių rinkimų patirties buvo žinoma, kad iš vienmandačių apygardų patekę nepriklausomi kandidatai dažniau prisidėdavo prie priešišku prezidentui Juščenkai jėgų, o pats jų buvimas destabilizuodavo Radą.

Žemą rinkiminį barjerą irgi galima aiškinti įvairiai, bet egzistuoja nuomonė, kad taip pagrindiniai partijų veikėjai siekė užsitikrinti sau vietą parlamente, nes barjero aukštinimas būtų

⁶⁰ “Which Electoral Formula Is the Most Proportional? A New Look with New Evidence” Kenneth Benoit
pan.oxfordjournals.org/cgi/content/abstract/8/4/381

padidinę jiems riziką nepatekti. Tai yra viena iš didžiausių problemų, kurios atsiranda renkantis rinkiminę sistemą – dažniausiai valdantieji renkasi tokia, kuri pirmiausiai yra paranki jiems patiems ir jų patekimui į valdžią tolimesnėse kadencijose.

<u>2006 parlamento rinkimų rezultatai</u>			
Partijos ir blokai	balsai	%	Vietos
Regionų partija	8,148,745	32.14	186
Julijos Timošenko blokas	5,652,876	22.29	129
Blokas "Mūsų Ukraina"	3,539,140	13.95	81
Ukrainos Socialistų partija	1,444,224	5.69	33
Ukrainos komunistų partija	929,591	3.66	21

Pvz. Nr.1 Ukrainos centrinė rinkimų komisija <http://www.cvk.gov.ua>

Aukščiau pateiktoje lentelėje nurodytos tik į parlamentą patekusios partijos ir blokai. Iš karto reikia pastebėti, kad jei 1998 į parlamentą net esant procentu aukštesniam rinkiminiam barjerui pateko net 8 partijos, o 2002 - 6⁶¹. Tai po 2006 metų rinkimų net ir nuleidus barjerą liko tik 5 partijos ir blokai. Būtų galima sakyti, kad vyksta procesas priešingas rinkimų teorijoms – pilnai proporcinės sistemos įvedimas ne padidino partijų skaičių, o kaip tik jį sumažino. Bet ryšys čia visai kitas.

Visų pirma reikia prisiminti, kad Ukraina yra jauna demokratija, ir jos partinė sistema dar tik stabilizuojasi, o visas tas partijų margumynas buvo sukurtas dar 1994 įvedus mažoritarinę sistemą, kuri etniškai ne itin vieningoje Ukrainoje sukūrė daugybę regioninių partijų. Partinei sistemai „senstant“ šios partijos arba dingo kovoje su stambesniais konkurentais, arba įsiliejo į rinkiminius blokus. Naujojoje aplinkoje gali išlikti tik partijomis, turinčios platų rėmėjų ir organizacinį tinklą visoje šalies teritorijoje.

Po prezidento rinkimų 2004 išryškėjo jau seniai žinoma tendencija –Ukrainos susiskaidymas į rytus ir vakarus. Pavyzdyje Nr.2 yra pavaizduota tai, kaip balsavo ukrainiečiai 2006 rinkimuose. Aiškiai matoma, kad rytinė dalis balsavo vieningai už regionų partiją, centras ir centrui artimesni vakarai – už Timošenko bloką, o vakarinė dalis už prezidento remiamą bloką „Mūsų Ukraina“. Iš karto matomas prieštaravimas aukščiau išdėstytiems teiginiams apie rėmimą visos šalies mastu. Pagrindinės Ukrainos partijos yra regioninės savo esme, ir tai, pridėjus prie pilnai proporcinės rinkimų sistemos yra tuo metu ir problema, ir privalumas. Problema tuo, kad nors ir išrinkti proporciniu būdu parlamentarai lengvai identifikuoja savo rinkėją, kuriam tinkančią retoriką ir

⁶¹ Ukrainos centrinė rinkimų komisija <http://www.cvk.gov.ua>

naudoja, kas automatiškai supriešina juos su kitų regionų rinkėjais, ir jų išrinktais deputatais, aišku tai tuo pačiu ir privalumas, nes jei rinkimai vyktų mažoritariniu būdu susipriešinimas būtų daug didesnis.

Tad galima net sakyti, kad proporcinė sistema yra bloga, bet tai mažiausia iš galimų blogybių, esant šiai situacijai. Teorinėje dalyje buvo išdėstytos silpnosios sistemos pusės ir jos privalumai. Ukrainos atveju vienintelis iš randamų privalumų yra tai, kad visi regionai yra vienodai atstovaujami, bet tuo privalumai ir baigiasi, o prasideda trūkumai.

Pasiremdamos rinkiminiais blokais Ukrainoje į parlamentą patenką smulkios partijos, kiekviena su savo užduotimis, ir norint sudaryti koaliciją jų reikia paisyti, partijos visiškai nesugeba dirbti kartu ir sudaryti veiklios valdančiosios koalicijos, kas buvo parodyta po 2006 rinkimų, ir dėl ko buvo šaukiami pakartotiniai 2007.12.17.

<u>2007 parlamento rinkimų rezultatai</u>				
Partijos ir blokai	balsai	%	Vietos	balansas lyginat su 2006
<u>Regionų partija</u>	8,013,895	34.37	175	-11
<u>Julijos Timošenko blokas</u>	7,162,193	30.71	156	27
<u>Blokas "Mūsų Ukraina" - tautinė savigyna</u>	3,301,282	14.15	72	-9
<u>Ukrainos Socialistų partija</u>	668,234	2.86	0	-33
<u>Ukrainos komunistų partija</u>	1,257,291	5.39	27	6
<u>Litvino blokas</u>	924,538	3.96	20	20

Pvz Nr.3 Ukrainos centrinė rinkimų komisija <http://www.cvk.gov.ua>

2007 rinkimai turi daug tiesioginių sasajų su prezidento galių klausimu, nes kaip tik dėl prezidento galių apribojimo ir kilo nesutarimai tarp parlamento vadovo ir prezidento 2007 rinkimų rezultatai (Pvz.Nr. 3) parodo dar vieną bendrą proporcinių sistemų trūkuma lyginant su kitomis – žmonės, kad ir kokie nepatenkinti būtų partija negali pašalinti jos iš valdžios. Pokyčių nedaug, tik socialistų partiją pakeitė Litvino blokas, todėl partijų skaičius išlieka stabilus, kas yra vienas iš politinės sistemos stabilizavimosi ženklų. Bet regioninis pasiskirstymas pasikeitė tik labai nedaug, ir tik tarp Juščenkos ir Timošenko rėmėjų, riba tarp rytų ir vakarų niekur nedingo.

Apie 2007 rinkimus tarptautiniai stebėtojai galėjo pasakyti, kad jie buvo vykdomi laikantis visų numatytų normų, bet išryškėjo visa eilė gal ir smulkių, bet ganėtinai svarbių trūkumų – konstitucinis teismas pasirodė besas nefunkcionalus, Buvo daug apylinkių su viršytų rinkėjų kiekiu ir problemomis dėl rinkėjų registracijos.

5. Ukrainos rinkimų sistemų lyginamoji analizė

Norint pilnai pamatyti tikrąjį rinkimų sistemos poveikį reikia palyginti visas tris skirtingas naudotas rinkimų sistemas ir jų rezultatus.

Pirmieji šiame darbe tiriami rinkimai – 1994, buvo rengiami pagal mažoritarinę sistemą. Jei prisiminsime rezultatus, kuriuos duoda šio rinkiminės sistemos modelio taikymas visame pasaulyje, tai rezultatas turėjo būti dviejų – trijų partijų išrinkimas. Bet labai galimas atvejis, kad tuometinis Ukrainos politinis elitas pasirinko šią sistemą dėl to, kad užsitikrintų savo išrinkimą. Jų galios bazės buvo labai koncentruotos teritoriniu atžvilgiu. Tad pasirinko šį metodą tuometiniai elito atstovai, kurių daugiausiai sudarė buvę kolūkių pirmininkai ir panašūs komunistų partinio elito atstovai⁶², užsitikrino savo išrinkimą.

Rezultatas buvo tai, kad į parlamentą pateko 14 skirtingų partijų, iš kurių nė viena neturėjo aiškios daugumos. Papildomi rinkimų sistemos sukelti sunkumai buvo tai, kad leidus bolotiruotis nepriklausomiems kandidatams tokių buvo išrinkta net trečdalis nuo visų parlamentarų, o rinkėjų aktyvumo apribojimas, pagal kurį rinkimai gali neįvykti jei neateina tam tikras rinkėjų procentas lėmė, kad ketvirtadalis visų vietų liko išvis neužimta.

Mažoritarinio modelio taikymas Ukrainoje pateikė unikalius šiam modeliui rezultatus, atvirkščius žinomiems pavyzdžiams⁶³. Lyginimas su modelio taikymu senose demokratijose parodo vien tik skirtumus, o lyginti su kitomis posovietinės erdvės valstybėmis trūksta pavyzdžių. Pilnai mažoritarinės sistemos taikymas nėra būdingas šiai erdvei. Ji buvo taikoma per vienus rinkimus Gruzijoje (1992)⁶⁴, ir buvo išrinktos net 24 partijos, kas lyg ir koreluojasi su Ukraina, bet padėtis tuo metu Gruzijoje (politinis nestabilumas, pilietinio karo grėsmė) neleisdžia šito atvejo vertinti kaip tinkamo pavyzdžio.

Šios rinkimų sistemos poveikis Ukrainoje buvo destabilizuojantis, didinantis regioninę skirtį⁶⁵ tuo, kad norint, kad tave išrinktų turėjai tapatintis su tam tikru regionu ir atstovauti tik jo problemoms. Nebuvo sukurta visą valstybę apimančių partijų.

Sekantys rinkimai vyko 1998 ir jų sistema buvo pakeista į pusiau proporcinę, kur mandatai buvo padalinti po lygiai proporciniam sąrašui ir rezultatai buvo matomi iš karto – vietoj 14 partijų į parlamentą išrinkta tik 8. Šie rezultatai jau pilnai sutampa su gaunamais tiek stabiliose demokratijose, tiek ir naujose. Aišku pusiau proporcinės sistemos neturi taip aiškiai išreikštų stabilių rezultatų, kuriuos senose demokratijose pateikia pilnai mažoritarinės sistemos. Rezultatai skiriasi, bet aktyvių

⁶² „Ukraine: the perils of majoritarianism in a new democracy” Sarah Birch

⁶³ „Comparative study of Electoral systems and their features“ Petr Navrat

⁶⁴ “Elections and Democratic governance in the former Soviet Union: The case of Georgia” Jonathan Wheatley 2004

⁶⁵ „Ukraine: the perils of majoritarianism in a new democracy” Sarah Birch

partijų skaičius beveik niekad nebūna mažiau 4⁶⁶. Ukrainoje ši sistema buvo pasirinkta labai gali būti kaip kompromisas tarp politinės sistemos stabilumo siekimo ir senojo politinio elito, kuris buvo išrinktas per mažoritarinę sistemą ir jautė grėsmę savo galios bazei. Tas pats išliko ir pagal tą pačią sistemą vykusiuose 2002 rinkimuose, bet jau buvo matomas partinės sistemos stiprėjimas, nes atsiradus rinkimų įstatymo straisniui dėl priešrinkiminių koalicijų, taip vadinamų blokų. Blokų pavyzdys lyginant labai gerai sutampa su tuom kas vyksta Moldovoje, ten ir blokai yra tapę neatskiriama politinio gyvenimo dalimi.

2006 rinkimai rodo, kad senajam politiniam elitui galios išlaikyti nepavyko, ir svertai perėjo naujajam, veikiančiam per partinę struktūrą, aišku galima tai sieti su dar daugybe kitų faktorių, tokių kaip prezidentinės santvarkos pakeitimas į pusiau prezidentinę. Rinkimų sistema buvo pakeista į pilnai proporcinę, o į parlamentą pateko jau tik 5 partijos. Čia ir vėl ima ryškėti Ukrainos specifika, lyginant su kitomis pilnai proporcinę sistemą taikančiomis demokratijomis. Šalies dydis ir susiskaldymas lemia, kad mažos partijos neturi šansų perkopti rinkiminio barjero, tad jungiasi į blokus. O patekus į parlamentą tie blokai neretai subyra, nes kiekviena partija turi savo tikslus ir priemones. Stebint pasikartojančius rinkimus pagal šią sistemą (2006, 2007) pastebimas stabilumas, tiek partijų skaičiuje, tiek partijų kaitoje.

Lyginant visas tris sistemas taikytas Ukrainoje galima išskirti, kad jų pokytis rodo ir vyraujančio elito pasikeitimą. Jei pradžioje elitas buvo lokalinis kiekvienam regionui, ir neturėjo vienijančių požymių, todėl buvo paskirta mažoritarinė sistema, tai stiprėjant partijoms, arba stiprėjant centralizuotam elitui, negali išskirti kas nutiko pirma, nes šie reiškiniai susiję rinkiminė sistema buvo keičiama pagal naujojo elito poreikius.

Išvados

Rinkimų sistemos svarba Ukrainoje buvo parodyta labai aiškiai jau per pirmuosius 1994 rinkimus. Mažoritarinės sistemos pasirinkimas privedė prie to, kad partinės sistemos formavimasis buvo nukreiptas daugybės mažų regioninių partijų linkme. Taip pat didelis nepriklausomų kandidatų kiekis suteikė neigiamą postūmį tiek parlamento efektyvumui, tiek ir partinei drausmei, perėjimas į kitas partijas tapo norma, o ne išimtimi. Tai buvo necentralizuoto elito veiklos pasekmė, ir bandymas išlaikyti galią.

Lyginant su Moldova ir Gruzija šis pradinis žingsnis nukreipė Ukrainą kita linkme. Kai kitose valstybėse partijų skaičius mažėjo Ukrainoje pirmieji rinkimai šį skaičių kaip tik padidino. Padidėjęs

⁶⁶ „Comparative study of Electoral systems and their features“ Petr Navrat

partijų skaičius, ir tai, kad jos didžiąja dalimi atstovaudavo vienam ar kitam regionui reiškė, kad užuot sumažinęs regioninę įtampą, kaip buvo planuota mažoritarinis modelis ją tik dar padidino.

Dabar jau galima drasiai teigti, kad 1994 rinkiminės sistemos pasirinkimas buvo klaidingas, bet ta klaida atsirado ne iš blogų motyvų, klaidą salygojo patirties, ne tik Ukrainoje, bet ir pasauliniu lygmeniu trūkumas bandant perkėlinėti rinkimines sistemas. Tuo metu didžioji dalis politologų rėmėsi duomenimis, gaunamais iš senų, nusistovėjusių tiek politinių, tiek ir rinkiminių sistemų, todėl buvo manoma, kad tiesioginis perkėlimas atneš tuos pačius rezultatus, kokie buvo gaunami ir orginalioje aplinkoje. Tuo metu dar nebuvo išvystytos teorijos, leidžiančios įvertinti kitų faktorių poveikį rinkiminės sistemos pateikiamiems rezultatams.

Negalima tiksliai atsakyti, kokie būtų rezultatai, jei pirmieji rinkimai būtų vykę pagal pilnai proporcinę rinkimų sistemą, taikyti pilnai proporcinę formulę esamiems rezultatams trukdo didelis nepriklausomų kandidatų kiekis, kuris iškreiptų bet kokius duomenis, o ir rinkėjų elgesys esant pilnai proporcinėi sistemai būtų buvęs visai kitas, nereikia pamiršti psichologinio faktoriaus, kurį turi kiekviena rinkimų sistema.

Negalima teigti, kad prie proporcinių rinkimų sistema būtų stabili, į parlamentą būtų pateke visa eilė partijų, kurių atstovavimas būtų neproporcingas gautiems balsams, net taikant sekančiuse rinkimuose naudotą gana žemą 4% procentų barjerą būtų atkritę didelis partijų kiekis, ir atstovaujiamumas būtų labai žemas, tad vienintelė tokio pasirinkimo teigiama pusė būtų tai, kad būtų padėti stabilesni pagrindai partinei sistemai vystyti, bet tuo metu, neturint duomenų ir pavyzdžių niekas negalėjo numatyti aplinkybių visiškai tiksliai.

1994 rinkimai turėjo tikrą didelį poveikį visai politinės sistemos raidai, tad šiame darbe iškelta hipotezė pasitvirtina, bent dalinai, tame, kad pasirinkus netinkamą rinkimų sistemą jaunoje demokratijoje padariniai gali būti kardinaliai skirtingi nuo to, ko tikimasi gauti.

Sekantys rinkimai, pagal pusiau proporcinę sistemą jau buvo sugrįžimas prie normalios politinės sistemos reakcijos į rinkiminę sistemą, problema atsirado iš to, kad partijos kūrėsi ant 1994 rinkimų pagrindo, ir proporciniai rinkimai joms buvo nauja, nežinoma teritorija, kas salygojo jų elgesio ypatumus. Partinės sistemos formavimasis prasidėjo, bet pagrindas jam buvo padėtas 1994, regioniu lygiu, tad partijos kuriamos ant šio pagrindo irgi buvo regioninės, tuo dar pagilinant regioninę skirtį, partijoms nebuvo pagrindo, ant kuriuo galėjo atsirasti visą šalį apimanti partinė organizacija, ar problemos, kuri galėtų suvienyti daugiau nei vieno konkretaus regiono gyventojus.

Dabartinė rinkiminė sistema jau yra kitokia, nei pirmosios dvi, ji sukurta ne tam, kad pakeistų status quo, bet tam, kad jį išlaikytų. Partijos Ukrainoje galutinai susiformavo, ir perprato politinio žaidimo taisykles. Tad naujoji sistema sukurta taip, kad naujiems aktoriams būtų sunkiau patekti į politinę areną, o senieji turėtų daugiau galimybių išlaikyti savo pozicijas. Partijų kaita parlamente

sumažėjo iki 1 tarp skirtingų rinkimų, o prisiminus kokie svyravimai buvo ankstesniuose tai galima laikyti pasiekimu. Kokia dalis tame tenka partijoms, sukūrusioms šią sistemą, o kokia rinkėjams, pagaliau perpratusiems kaip ja naudotis sunku pasakyti.

Naujoji rinkimų sistema lyg ir paneigia darbo hipotezę, nes ne ji įtakoja politinę sistemą, o pati yra sukurta kaip politinės sistemos stabilumo palaikymo įrankis. Ryšys čia eina jau į kitą pusę, kai politinės sistemos veikėjai perpranta žaidimo taisykles, ir ima jas naudoti savo tikslams.

Tad galutinė išvada būtų tai, kad rinkiminės sistemos pasirinkimas yra itin svarbus jaunai demokratijai, kurioje dar nėra pilnai susiformavusi partinė sistema, nes gali stipriai įtakoti jos formavimą, bet politinei sistemai pasiekus brandą patys politinės ervės aktoriai ima manipuliuoti rinkimine sistema stabilumo išlaikymui, kuomet galima dalinai paaiškinti ir senųjų demokratijų tiek partinės tiek rinkiminės sistemų stabilumą.

Literatūros sąrašas

1. “Twilight of Westminster? Electoral reform and its consequences.” Pippa Norris
ideas.repec.org/a/bla/polstu/v49y2001i5p877-900.html
2. “Designing Electoral Rules and Waiting for an Electoral system to Evolve” Rein Taagepera
2000 kellogg.nd.edu/events/pdfs/taageper.pdf
3. Problems of democratic transition and consolidation: Southern Europe, South America, and Postcommunist Europe“. Linz J., Stepan A — Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1996
4. „Comparative study of Electoral systems and their features“ Petr Navrat internetinė prieiga
<http://www.loksatta.org/esystems.pdf>
5. The political consequences of electoral laws: the German system at fifty“ Giovanni Capoccia West European politics. Vol. 25 2002
6. “Examining rival theories of demographic influences on political support: The power of regional, ethnic and linguistic divisions in Ukraine” Lowell W. Barrington European Journal of Political Research 2002 arjournals.annualreviews.org/doi/abs/10.1146/annurev.soc.32.061604.123144 -
7. Electoral systems and party system stability in Post-comunist Europe” Sara Birtch
www2.essex.ac.uk/elect/database/papers/SBvolatility.pdf
8. “Ukraine: the perils of majoritarianism in a new democracy” Sarah Birch internetinė prieiga
www.idea.int/esd/upload/ukraine.pdf
9. „Opinion on the election law of the republic of Moldova“ European commission of democracy through law 2003 internetinė prieiga [venice.coe.int/docs/2003/CDL-AD\(2003\)001-e.pdf](http://venice.coe.int/docs/2003/CDL-AD(2003)001-e.pdf)
10. „Moldova parliament elections 2001“ Jorun Lunestad Internetinė prieiga
unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/UNTC/UNPAN019182.pdf
11. “ Elections and Democratic governance in the former Soviet Union: The case of Georgia” Jonathan Wheatley 2004 internetinė prieiga www.oei.fu-berlin.de/en/projekte/cscca/downloads/jw_pub_boi.pdf
12. „Georgia: Parliament elections november 2003“ Hans Dieset internetinė prieiga
<http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/UNTC/UNPAN019186.pdf>
13. Gruzijos Respublikos konstitucija. Internetinė prieiga <http://www.parliament.ge/>

14. „Which Electoral Formula Is the Most Proportional? A New Look with New Evidence”
Kenneth Benoit internetinė prieiga pan.oxfordjournals.org/cgi/content/abstract/8/4/38
15. “Two-Round Electoral Systems and Democracy” Sarah Birch Comparative Political Studies
2003 internetinė prieiga <http://cps.sagepub.com/cgi/content/abstract/36/3/319>
16. “Political Learning in Post-Communist Elections” Karen Dawisha and Stephen Deets. ; East
European politics & societies 2006 internetinė prieiga
<http://eep.sagepub.com/cgi/content/abstract/20/4/691>
17. “Nepastovus posovietinis Ukrainos politinis režimas ir demokratijos konsolidavimo
perspektyvos” Živilė Šatūnienė 2006 internetinė prieiga
www.leidykla.eu/fileadmin/Politologija/41/Zivile_Satuniene.pdf